

A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM LELETMENTÉSEI ÉS ÁSATÁSAI AZ 1959. ÉVBEN

A Múzeum ásató munkája — sokkal inkább, mint az előző év folyamán — a nagyarányú és gyors ütemben végzett fővárosi építkezéseknek volt függvénye. Az alábbi jelentésekben csupán egy tervásatás szerepel, az összes többi lényegében leletmentő kutatásnak vagy kisebb hitelesítő ásatásnak tekinthető.

Jelentősebb *kőkori* emlék egy nyéllukas baltán, *rézkori* lelet az albertfalvai *péceli* kultúrájú telep nyugati metszetének anyagán kívül nem került elő. További lakógödrök feltárásával lényegesen gazdagodtak azonban a *lágymányosi korabronzkori* lakótelepre vonatkozó ismereteink. A *csepeli* Cementipari V. területén fekvő korabronzkori temető sírjainak feltárásával egyidőben sikerült rábukkanni a temetőhöz tartozó lakóhelyre is. A temetőtől északra vont kutató-árookban és a Duna-parti szakadék metszeteiben jelentkező gödrök és leleteik alapján legalább 10 000 m²-re tehető e ma még beépítetlen őstelep kiterjedése. A sziget keleti partján, a Hajós utca és a Hollandi út találkozásánál végzett leletmentés szintén korabronzkori teleprészt hozott felszínre. Fontos korabronzkori leletnek bizonyult a *békásmegyeri* Kossuth Lajos üdülőparton megmentett sír is, amelynek anyaga még a harangalakú edények kultúrájához tartozik. E sír és a szomszédságában levő sírnyomok alapján ma már hozzávetőleges képet alkothatunk magunknak Budapest egyik legsajátosabb őskori kultúrájú temetőjének fekvéséről.

A *vaskort* csupán a Mogyoród útja környéki, *La Tène C*-ig használt *szkita* temető képviselte, a *La Tène D*-t a soroksári tangazdaság szórványlelete.

1959-ben is folytatódott az utóbbi évek — *római kori* viszonylatban — egyik legsikeresebb és legnagyobb arányú leletmentése a *Meggyfa utcában és környékén*. Az Aquincumi Múzeum munkaközössége új helyiségek feltárásával tisztázta az 1958-ban előkerült villa teljes alaprajzi képét és elhatárolta a szomszédos épületmaradványoktól. A kutatómunka során újabb, pannóniai vonatkozásban egyedülálló mozaikpadlók kerültek felszínre. Freskótöredékekből ma már a falfestések stílusára is következtethetünk. A Meggyfa utca környékén végzett leletmentések több kisebb-nagyobb lakó- s gazdasági épületrész és sír feltárásával módot nyújtottak fontos topográfiai megállapításokra is. Végleg bebizonyosodott, hogy a *canabae* északi része a Meggyfa utcáig sűrűn, tovább a polgárváros felé eső terület csak gyéren volt beépítve. E terület a későrómai korban temetkezési helyül szolgált.

Kevesebb eredményt könyvelhet el a III. kerületi leletmentésekből az *aquincumi tábor-kutatás*. A Polgár utcában előkerült falak egy részének rendeltetése még tisztázásra vár, a többi fal lakóház alapfalának bizonyult. Nem adott egyelőre lehetőséget alaprajzi elképzelésre az Aranyárokban, a Bécsi úti Kísérleti Lakótelepen és a Flórián téri nagyfürdő területén talált egy-két fal-, ill. padló részlet sem.

A táborvárosi *későrómai temetkezés* adatai újabb sírok anyagával gyarapodtak a Bécsi út, a Bogdáni út és a Szőlő utca területén. Közülük a temetkezés módja miatt a Szőlő utcai kettős sír, a mellékleteket tekintve a Bécsi úti sír ókeresztény gyűrűjét kell kiemelnünk.

Több ízben folyt preventív és operatív leletmentés az *albertfalvai canabae* területén. Preventív leletmentések eredményeképpen az északi *canabae* területén a limes út egy szakaszát, az út két oldalán pedig főként gazdasági jellegű létesítmények maradványait sikerült feltárni. Jelentős mértékben járult hozzá a nyugati *canabae* történetének és kiterjedésének tisztázásához a dunaúj-

városi gázvezeték építésével kapcsolatos operatív leletmentés is. Különleges figyelmet érdemel a Mogyoród útja környékén, a dunai limes terület meglepő közelségében feltárt *szarmata* teleprész.

1959-ben is a *népvándorlás- és honfoglaláskorból* került elő a legkevesebb anyag. A rákos-palotai honfoglalástelepen talált avar edényt és a pesterzsébeti Marx Károly úti honfoglaláskori lovasztemetkezés fegyver-, ékszer- és lószerszám-maradványait, sajnos, már csak feldúlt sírokból lehetett megmenteni.

A Múzeum *középkori* osztályát elsősorban a *Várnegyed* házainak restaurálásával és foghíjainak beépítésével kapcsolatos műemléki kutatások foglalkoztatták. E munkákról, amelyeket a BTM a Budapesti Fővárosi Tanács VB VIII. osztályának közvetlen megbízásából végzett, a kutatók a megfelelő fejezetben számolnak be. Az alábbi összefoglaló jelentés várnegyedi viszonylatban csupán azokat a leletmentéseket tartalmazza, amelyek e megbízáson kívül történtek, vagy amelyeket az újjáépítéssel kapcsolatos falbontások, tereprendezések és várfal-helyreállítások tettek szükségessé.

E munkák során több, eddig ismeretlen építészeti részlet: ülőfülke, bejárati és ablaknyílás, lépcsősor, udvarburkolat, pince, kút stb. került elő, fontos dokumentumaként az egyes *lakóházak* (Úri utca 8, 32, 40, Tárnok utca 11, Országház utca 2) építéstörténetének. A *Mária Magdolna-templom* helyreállítása az északi kápolna gótikus boltozatának megfigyelését és építési periódusainak szétválasztását eredményezte.

Igen sok másodlagos elhelyezésű faragott kőemlék megmentésére nyílt lehetőség az építészeti részleteket eltakaró újabbkori falakból, különösen a Hess András tér 2. sz. egykori iskola földszinti falának bontási anyagából.

A vári *erődrendszer* újjáépítésével kapcsolatos középkori kutatások egyelőre csak részlet-eredményeket hoztak. A kutatógödörökben és árkokban megfigyelt leletek és szintek főként már ismert falszakaszok korhatározását tették bizonyosabbá. Eddig ismeretlen épület csupán a Halászbástya és az Iskolalépcső közötti szakaszon jelentkezett. Maradványait kutatója a közelében levő domonkos kolostorral hozza kapcsolatba.

Örvendetes jelenség, hogy a műemléki helyreállítások és lakóházépítkezések a *középkori Pest* területén is mind több alkalmat adnak az eddig csupán történeti forrásokból és egykorú metszetekről ismert építmények lokalizálására. Az V. kerület területén folyó építkezések a pesti *városfal* részleteit hozták felszínre a Múzeum körút 23—25. sz. ház telkén. Remélhető, hogy az Apáczai Cseri János utcában az egykori színház-rondella helyén még hátralevő földmunkák, főképpen pedig a tervezett épület előterében várható tereprendezések módot nyújtanak majd e jellegzetes kőbástya falainak feltárására is.

A másodlagosan elhelyezett kőemlékek megmentésének fontosságát jellemzően bizonyítja az a feliratos vörösmárvány töredék, amely az Egyetem utca 14—Ferenczi István utca 2—6. sz. telken csatornafedlapként került elő. E töredék pontosan illeszkedik ahhoz a szintén feliratos töredékanyaghoz, amelyet egy szintén reneszánszkori timpanonnal együtt a mai Egyetemi Könyvtár helyén volt ferences kolostor barokk falából bontottak ki. Az összetartozó kőemlékek minden valószínűség szerint Pesten állt jelentékeny Mátyás-kori épület kapujának maradványai. (Lásd Zakariás G. Sándor jelen kötetben közölt tanulmányát.)

Az V. kerületben végzett műemléki kutatások egyik legérdekesebb eredménye az a középkori öntött alapfalrészlet, amely a csatlakozó szintek és leleteik tanúsága szerint a XV—XVI. században már megvolt, és amelyre a *Szerb utcai* barokk templom szentélyét ráépítették. Az alapfalrészlet, sajnos, nem elegendő az egykori épület rendeltetésének megállapításához. További feltárását a fölötte levő templom akadályozza.

A *törökkor* emlékeinek kutatása 1959-ben kizárólag a *Várnegyed* területére, ill. az azt övező erődrendszerre korlátozódott. Eredményeiből szintén csak azt közöljük, amire nem a Fővárosi Tanács VB VIII. osztályának közvetlen megbízása adott lehetőséget.

A vári *házak* műemlékkutatásainak törökkori eredménye az Úri utca 40. sz. ház udvarburkolata, kútjának magasítása és kőkerete. A jelentésekben szereplő lakóházak igen kevés *jellegzetesen török* részletet őriztek meg. Töröknek csupán az Úri utca 41. sz. ház néhány falrészlete bizonyult és annak a kapunak a kőkerete, am elyet a ház Dárda utcai homlokzatának barokk fal-

köpenyéből sikerült kibontani. E kapu a török polgári építészetnek egyetlen ilyen budai emléke. A másodlagos eredetű kömlékeket főként török sírkövek képviselték.

A vári erődrendszer-kutatás törökkori vonatkozásban eredményesebbnek bizonyult, mint középkori szempontból. Leletmentő feltárásokkal napfényre került *Kászim pasa bástyájának* északi ívrészlete és gerendarácsos szerkezete. Sikerült kiásni a *Savanyúleves bástya* kazamatarendszerének jelentékeny részét, a *Velí bej és Esztergomi rondella* között egy alagútszakaszt a hozzá csatlakozó járattal, és tisztázni az ún. *Aranybástya* és a hozzá tartozó erőd fal részleteinek feltárásával a Duna-parti török vízművet védő bástyarendszer teljes topográfiai helyzetét.

Az 1959. évi leletmentő munka a *hódoltság korát követő időszakból* elsősorban a megkutatott vári erődrendszer barokk kori helyreállítására és korszerűsítésére hozott adatokat. A vári épületek bontási munkálatainak megfigyelése módott nyújtott a Domonkos-kolostor helyén létesített, szintén barokk kori katonai raktár és műhely építéstörténetének tisztázására. A Várnegyeden kívül a *budai oldalon* az egykori Szentjakabfalva területén végzett — középkori szempontból negatív jellegű — kutatás néhány XVIII. századi épületnyom és egy temetőrész feltárását eredményezte.

A *pesti oldalon* jelentkező újabbkori épületmaradványok közül a Dimitrov téren állt barokk kori épület — valószínűleg a sóház — pincefalrészlete érdemel említést. Egyébként 1959. évi leletmentéseink — újkori viszonylatban — főként a *főváros* egykori *kúthálózatára* vonatkozó ismereteinket gyarapították.

Az ismertetett leletmentések közül természetesen főleg a földmunkákat és építkezéseket megelőző preventív leletmentések bizonyultak a legeredményesebbeknek. A földmunkákkal és építkezésekkel párhuzamosan folyó operatív leletmentések csak abban az esetben hoztak jelentősebb tudományos eredményt, ha lehetőség volt a földmunkákkal egy időben vagy azokat közvetlenül követően a kutatóterület kiszélesítésére és ily módon a lelőköri körülmények alaposabb megvizsgálására. Egyébként meg kellett elégednünk pusztán topográfiai megfigyelések rögzítésével. E topográfiai megfigyelések azonban szintén nem érdektelenek, tervátsatások kiindulópontjaként nem egy esetben vezethetnek fontos régészeti, főként településtörténeti problémák megoldásához.

A Múzeum a jövőben mind nagyobb figyelmet kíván fordítani preventív leletmentések biztosítására és az elkerülhetetlen operatív leletmentések minél jobb megszervezésére. Munkája természetesen csak akkor járhat teljes sikerrel, ha számíthat a Fővárosi Tanács és a földmunkákat, ill. építkezéseket végző vállalatok vezetőinek és munkásainak megértő támogatására.

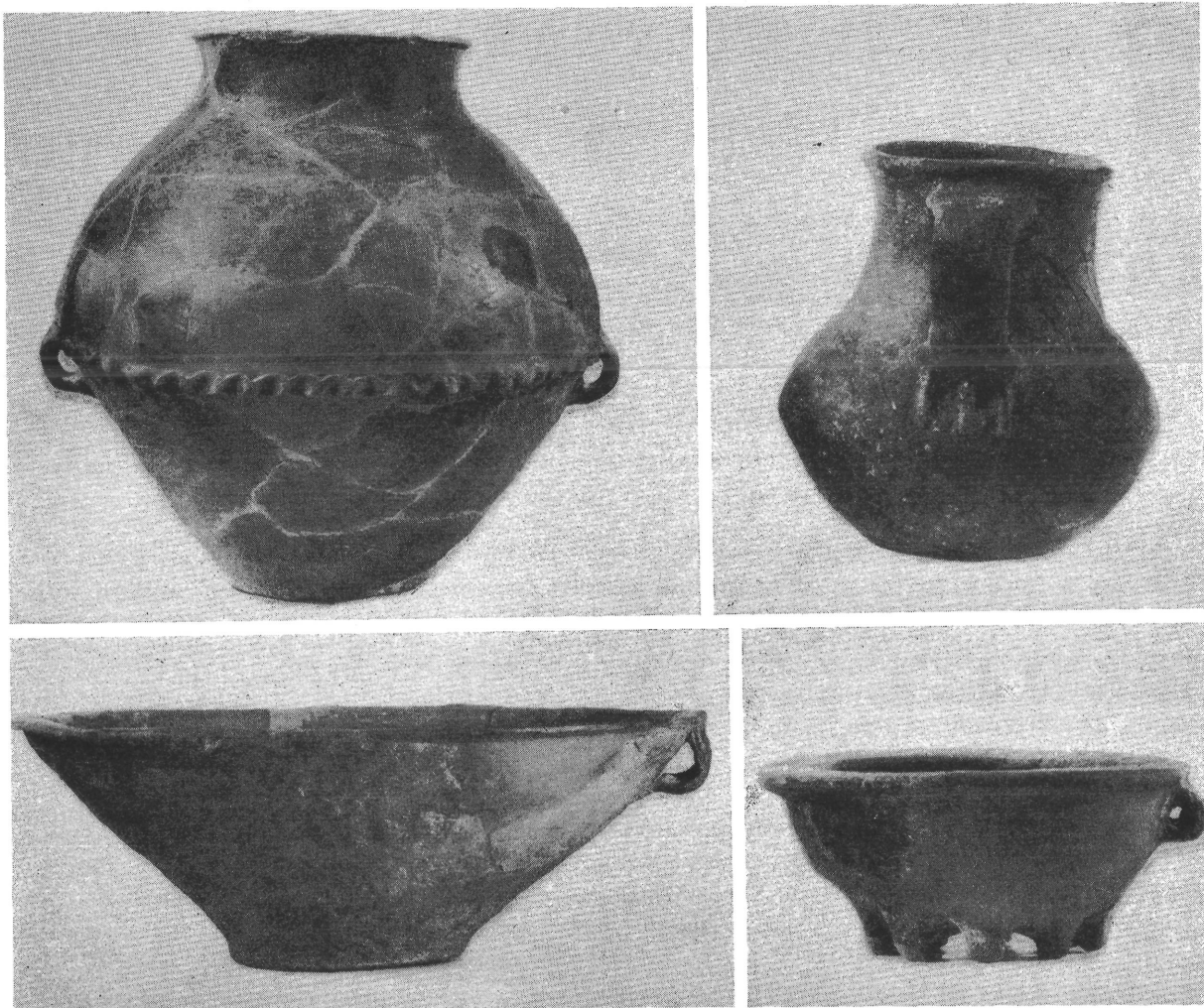
Nagy László

ŐSKOR

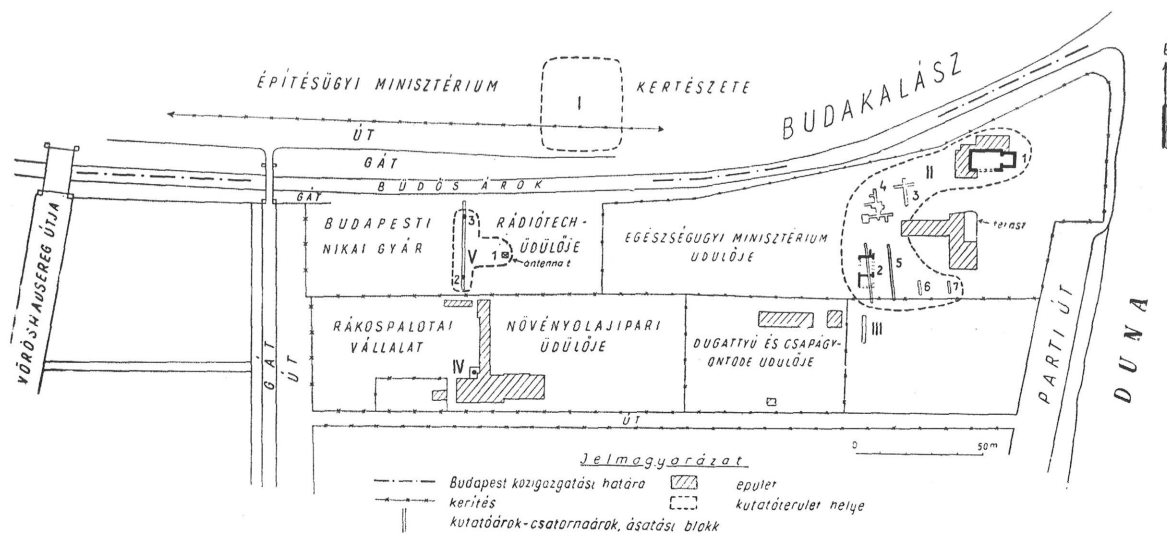
A III. ker. *békásmegyeri Kossuth L. üdülőparton*, a Budapesti Rádiótechnikai Gyár üdülőjének telkén antennatorony alapozása közben október 8-án harangedény kultúrájú korabronzkori urnasírt bolygattak meg. Anyagából négy sötétszürke edényt menthettünk meg, ill. restauráltathattunk (1. kép): kétfülű, plasztikus láncdíszítésű urnát (magassága 31, szájátmérője 16, fenékátmérője 11,5, hasátmérője 27 cm); egyfülű, füle alatt három függőleges léccel díszített kis korsót (m. 11, sz. átm. 7, f. átm. 5,5 cm); egyfülű, peremén négy kis bütyökkel ellátott tálat (m. 11, sz. átm. 31, f. átm. 10,5 cm); nyolc kis talpon álló hengeres fülű tálaeskát (m. 4,5, sz. átm. 11, f. átm. 6 cm). Az alapozást végző munkások szerint a nagy tál, mintegy 40 cm mélységben, a csontokat tartalmazó urnát borította; a másik három edény, további négy-öt széttördelt és elkallódott kisebb edénnyel együtt, az urna mellett feküdt.

Harangedény kultúrájú tál töredéke került elő a sír lelőhelyétől nyugatra ásott csatorna-árokban. A csatornaárokotól délre, a Rákospalotai Növényolajipari V. üdülőjének lépcsője alatt, a gondnok bmondása szerint az üdülőépítkezéskor szintén találtak „az előzőkhöz hasonló” edénytöredékeket. A töredékek, sajnos, elkallódtak. E viszonylag közeli lelőhelyek arra mutatnak, hogy az antennatorony alatt talált sír minden bizonnyal nagyobb kiterjedésű temető tartozéka, kapcsolatban lehet azzal a temetkezési hellyel, amelynek sírjait az ún. „Büdös árok” bal partján 1948-ban Banner János tárta fel és azzal a területtel, amelyen 1933-ban Garády Sándor ugyancsak kiásott harangedény kultúrájú kerámiát (2. kép).

Nagy László

1. kép. Korabronzkori urnasír edényei a Budapesti Rádiótechnikai Gyár Kossuth L. üdülperti telkéről

2. kép. Békásmegyer—Budakalász határterület régészeti lelőhelyeinek helyszínrajza

I. Óskori temető (Banner J. 1948. évi ásátási területe). II. Garády S. 1930. és 1933. évi ásátásának területe (1. pusztatemplom, 2. középkori ház alappfal-maradványai, 3—4. kutatóárkok óskori, római és avar leletanyaggal, 5—7. meddő kutatóárkok). III. Holl I. és Nagy L. 1953. évi ásátásának kutatóárka óskori (LTD), római kori és középkori leletanyaggal. IV. Az üdülő építkezésekor előkerült harangedény kultúrájú kerámia (?) lelőhelye. V. Nagy L. 1959. és 1967. évi leletmentési területe (1. harangedény kultúrájú urnasír, 2. harangedény kultúrájú tál töredéke, 3. 1960 májusában előkerült óskori csonteszközök lelőhelye). (Összeallította Nagy L., felmérte Schauschek J., rajzolta Sziklavári L.-né)

A III. ker. Óbudai Gázgyár területéről július 20-án a harangalakú edények kultúrájához tartozó bögrét hoztak az Aquincumi Múzeumba. A beszolgáltató közlése szerint az edény a gyár új kazánházának kéménye mellett kitermelt földből került elő. Magassága 83, szájátmérője 92, fenékátmérője 49 mm. Színe barnásszürke, teljes külső felületén a harangedény kultúrára jellemző benyomkodott pontokból álló öves díszítéssel (3. kép).

Wellner István

A X. ker. Kőbányai út 41/c. sz. telken, a Ganz Kapcsolók és Készülékek Gyárának területén novemberben építkezés közben a Csepeli Szabadkikötőből hozott sóderban bazaltból készült, nyíllyukas, neolitikori baltát találtak. A Duna medréből kotort sóder Százhalombatta déli részéről származik.

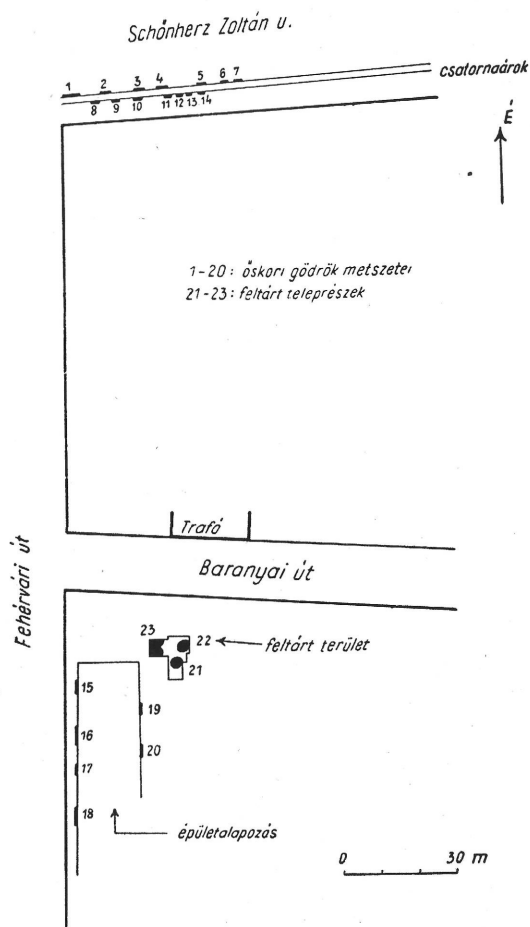
Schreiber Rózsa

A XI. ker. Schönherz Z. utcának a Mező utca és a Fehérvári út közötti szakaszán szeptember hónapban csatornaárok ásásakor a jól ismert lágymányosi bronzkori telep több gödrét vágták át. Az árokfalakon kirajzolódó metszetek tanúsága szerint ezek legalábbis részben olyan nagyobb lakógödrök lehetnek, amelyek tetőzetét 30–40 cm átmérőjű lyukakba állított cölöpök tartották. A lakógödrök mellett kisebb, kas alakú raktárvermek profiljait is megfigyelhettük. A földmunkák során előkeült és szórványként begyűjtött edénytöredékek a vatyai kultúra kerámiaanyagába tartoznak.

A XI. ker. Fehérvári út 28. sz. ház alapozása során 1959 szeptemberében két héten át folytatott leletmentés a lágymányosi bronzkori telep több gödrét hozta felszínre. Az épület alapozásához ásott nagy blokk nyugati falában négy, keleti falában hét őskori gödör metszetét rögzíthettük. Az előbbieket közül az egyik bomba alakú raktárverem, az összes többi lapos teknő alakú, ill. részben kas alakú lakógödör lehetett. Mindegyiket a sóderes folyami hordalékba vágták be, közülük az egyiket agyaggal tapasztották ki. Tűzhely csak az egyik gödörben volt megfigyelhető, közvetlenül a sóder fölött. Ezt a tűzhelyet agyagtapasztással vették körül. E gödrök közvetlen

3. kép. Harang alakú edény az Óbudai Gázgyár területéről

4. kép. A lágymányosi bronzkori lakótelep gödreinek metszete a Schönherz Zoltán utcából

szomszédságában, a Baranyai utcai transzformátorépülettel szemben mintegy 42 m² felületet tudtunk átkutatni. Két kisebb, kas alakú vermet tártunk itt fel, köztük három 25—40 cm átmérőjű cölöplyukat, valamint ezektől nyugatra egy nagyobb lakógödör részét. Ez utóbbinak közvetlen szomszédságában 50 cm átmérőjű cölöplyuk került elő. A gödör betöltése fölött, —85 cm-en négyszögletes, a gödör fenekén, —170 cm-en kör alakú tűzhelyet találtunk. A leletanyag az egész kutatási területen rendkívül szegényes volt, csupán néhány állatcsontra és edénytöredékre korlátozódott. Az utóbbiak közül a jellegzetesebb darabok a vatyai kultúrába sorolhatók (4. kép).

Alföldy Géza

XI. ker. *Albertfalva*. Lásd Nagy Tibor jelentését a római kori fejezetben.

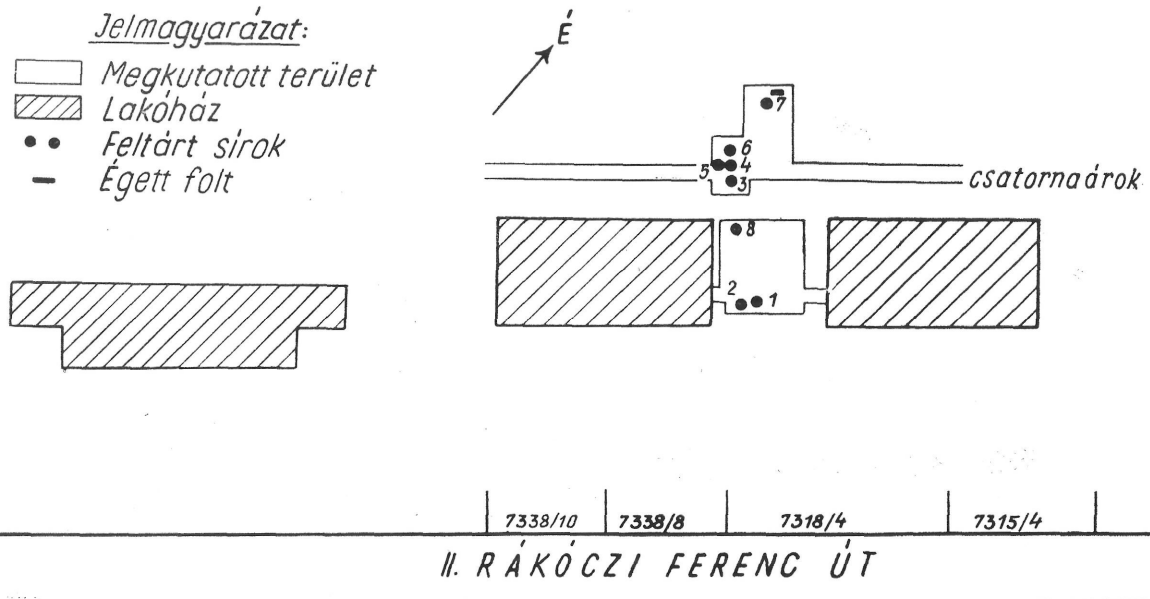
A XV. ker. *Mogyoród útja* 42. sz. alatti Thermicolor-gyár mellett szeptember folyamán végeztünk (akadémiai „A-téma”) ásatást a LT C idején is használt szkítakori temető területén. A temetőt É és K felé sikerült körülhatárolni. A temető Ny-i irányban a Thermicolor területére húzódik át, kiterjedése D felé még nem ismert. A szelvényekkel átkutatott területen négy hamvasztásos, szkítakori sírt tártunk fel. A temetőrész K-i szélén II—III. századi szarmata telep kezdődik, amely K felé a Fóti út K-i oldalára is áttérjed. A szarmata telep két tűzhelyes putriját bontottuk fel.

Nagy Tibor

A XX. ker. *Kertészeti és Szőlészeti Faiskola soroksári tangazdaságában*, a Gyáli pataki szivattyúháztól 7 m-re ÉNy-ra vízvezetékcső lehelyezése közben állati csontokra és nagyobb méretű LTD jellegű szürke edényre bukkantak. A leletmentő kiszállás alkalmával a felszínen talált több hasonló töredék alapján a területen késővaskori telep tételezhető fel.

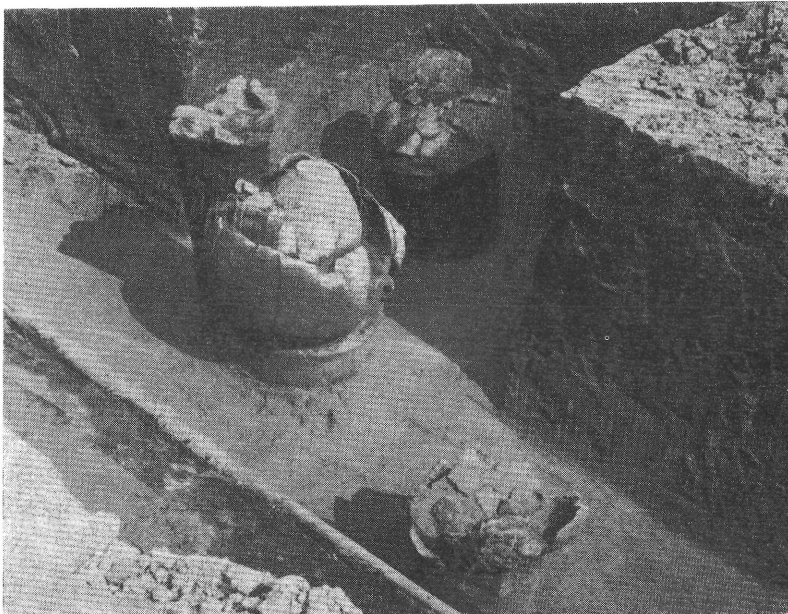
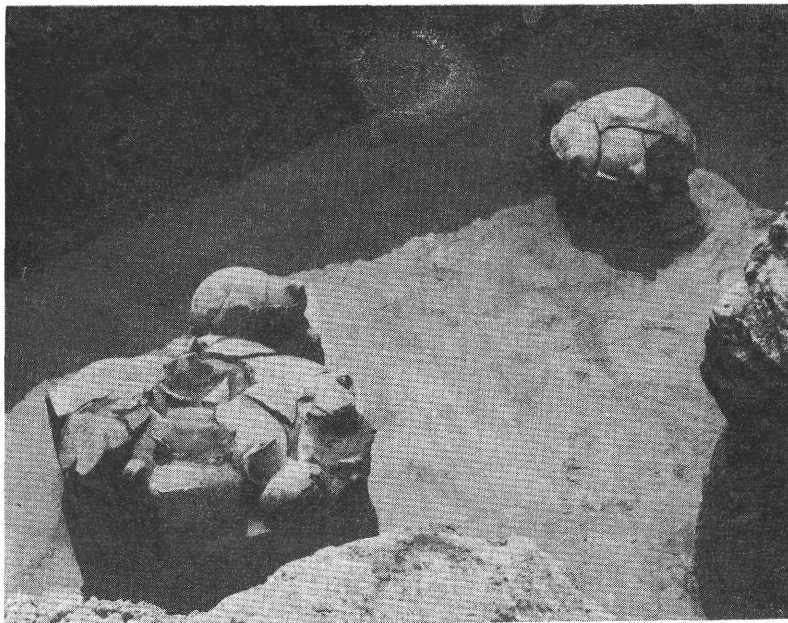
C. Elischer Brigitta

A XXI. ker. *Budapesti Cementáru és Kőipari Vállalat csepeli telepén* május 13-tól 15-ig és június 2-től 8-ig csatornázási munkálatokkal párhuzamosan végzett leletmentés során az erről a környékről már ismert korabronzkori urnatemető újabb nyolc sírját találtuk meg (5. kép). A hamvakat tartalmazó urnákat tállal borították le, és a mellékletként elhelyezett edényeket (kis bögréket, korsókat, tálakat) részint az urnák mellé, részint az urnákba tették (6. kép). Az edények száma síronként 1—10 között ingadozott. A csoportos elhelyezésű sírgödrök formáját nem állapíthattuk meg, mivel a felszínhez közel jelentkező temetkezés elszíneződést nem mutatott

5. kép. Budapesti Cementáru és Kőipari V. csepeli telepén feltárt korabronzkori temetőrész helyszínrajza

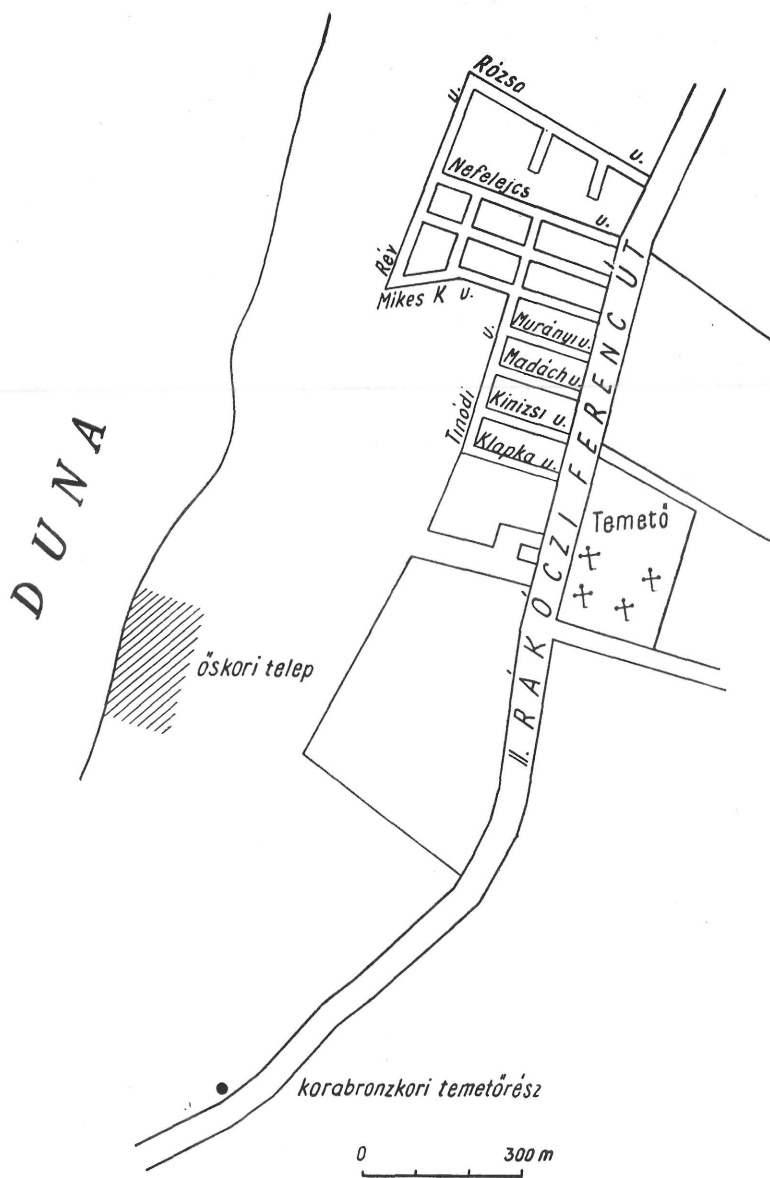
6. kép. Korabronzkori urnatemető
1—5. sírja a Budapesti Cementáru
és Kőipari V. csepeli telepéről

A temetőtől ÉNy-ra, közvetlenül a Duna-parton Ny—K-i irányú vízlevezető csatornát ástak. A temető feltárását követően megtaláltuk itt a temetőhöz tartozó telepet is (7. kép). A csatornától ÉNy-ra, mintegy 200 m-es parti szakadék-sávon nyomon követhetők voltak lakó- és élelemtároló gödrei. E gödörök metszetében erős égési nyomokat figyelhettünk meg, és sok állatcsontot, valamint a temető kerámiájával egyező edénytöredéket találtunk.

A XXI. ker. Hajós utca 37. sz. telken szeptember hónapban földkitermelés közben, mintegy 8 méteres homokréteg alatt, korabronzkori lakógödöröket vágtak át. A méhkas alakú gödörök erősen égett hamus rétegeiben sok állatcsontot és több rosszul égetett edénytöredéket találtunk. A telektől D-re még két gödör körvonalait figyelhettük meg. Az egyenesen levágott peremű táltöredékek és seprűs díszítésű oldaltöredékek mellett előkerült egy, a harangedény kultúrára jellemző sávós díszítésű edénydarab is.

Schreiber Rózsa

7. kép. A Budapesti Cementáru és Köipari V. csepeli telepén feltárt temetőrész és a Duna-parti őstelep helyszínrajza

RÓMAI KOR

A III. ker. Polgár utca 8—10. sz. alatt, a Rádiótechnikai Gyár telkén májustól novemberig megszakításokkal végzett leletmentés alkalmával K—Ny-i irányú, 1 m vastag római falat figyelhettünk meg. A fal alapozása A. f. m. 102,65 m, a hozzá tartozó padozatnívó 103,24 m. A fal mellől és az udvar északi részéről koracsászárkori kerámia került elő.

Tekintettel arra, hogy a Múzeum akadémiai kutatási tervében elsőrendű feladatként szerepel az aquincumi tábor kutatás, felhasználva az előbbi építkezésből adódó lehetőséget, ásatásunkat kiterjesztettük a Polgár utca 7. sz. alatti garázstelekre is. É—D-i irányú kutatóárkunkban három, egymással párhuzamos K—Ny-i irányú falat találtunk. A két szélső fal vastagsága 60 cm, az alapozás A. f. m. 101,78 m. A középső fal vastagsága 78 cm, alapozása 102,53 A. f. m.

A Polgár utca 9. sz. ház pincéjében kiásott középkori falak alatt a római padozatnívó 101,88 A. f. m. magasságban jelentkezett.

Kaba Melinda

A III. ker. Polgár utca 9. sz. ház két K—NY-i irányú pincéjében — mivel e területen végzett feltárásoknál (lásd Kaba Melinda jelentését) nagyszámú középkori cserepet is felszínre hoztak — december folyamán a középkori osztály is végzett hitelesítő ásatást. A kutatás során egy későrómai épület két helyisége került feltárássra. Feltehetőleg a Polgár utca 7. sz. telken talált hasonló vastagságú és alapozási mélységű épülethez tartozik. Az 50—60 cm vastagságú falak lapjára fektett hasított kőlapokból készültek. Az épület É—D-i irányú homlokzati falához kövekkel kirakott, néhol tégladarabokkal javított járósínt csatlakozott. A szinten Elagabal-ezüst-denár bronz utánpótlás került elő. (A szint A. f. m. 102,93.) A szint alatt egy törmelékes homokréteg húzódott lilásvörös festésű vakolatdarabokkal és II. századi kerámiával. Alatta (102,37 A. f. m.) egy habarcsos sáv húzódott. A ház belső szintjének nyomát sem találtuk. Az épület keleti homlokzata előtt É—D-i irányú római út (A. f. m. 102,66) részletét figyelhettük meg. Az út alapozása 60 cm vastag döngölt kavicsrétegből állt. A kavicsréteg alatt és tetején kősor helyezkedett el. A felső kősor lapjára fektetett, az alsó élére állított. A felső burkoló kősor már nem volt meg teljes szélességében a feltárt útszakasznál. A feltárt útszakasz szélessége meghaladja a 4 m-t. Az út felett, személgödörből, sok XIII. századi, bekarcolt díszítésű, fehér agyagedény töredéke és néhány szürke korsó nyak- és fülrészlete került elő.

A jelenlegi épület É-i szárnya alatt levő pincében É—D-i irányba húzódó, mintegy 3 m széles, elbontott falat és a faltól K-re, szintén É—D-i irányban húzódó, a falnál korábbi árok részletét is feltártuk. A kibontott fal helye és az árok a D-i pincében is észlelhető volt. Az iszapos homokkal feltöltött árok felett pusztulási réteg húzódott, melyből sok tegula, 1 darab, a legio II adiutrix bélyegével ellátott téglák kerültek elő. A ház a feltöltött árokra épült. A házon belül XV—XVIII. századi leletanyagot találtunk (8. kép).

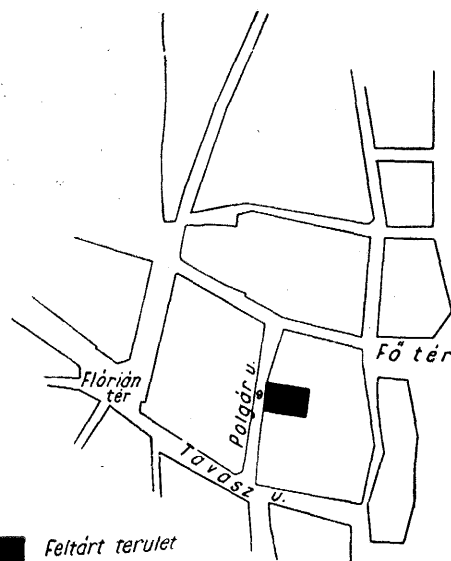
Bertalan Vilmosné

A III. ker. Flórián tér 3. sz. épület óvóhelyteréből nyíló és a háború alatt megrongálódott katonavárosi nagy fürdő múzeumát a BUVÁTI bemutatható állapotba kívánja hozni. Mivel a Múzeum birtokában dokumentációként csupán egy töredékes alaprajzi felmérés maradt, ennek hitelesítésére az óvóhely előterében október és november folyamán kutatóárkot nyitottunk. A régi alaprajznak megfelelően előkerült a központi nagy terem apszisos lezáródása, és ugyancsak a nagy teremhez kapcsolódó helyiségek részleteként két, eddig ismeretlen fal. Az egész feltárt objektumot felmértük a kataszteri telekhatárokhoz, és szinteztük. A fürdő padozata A. f. m. 133,33 m.

Kaba Melinda

A III. ker. Bécsi úti Kísérleti Lakótelep építkezésének helyén, alapozási munkálatok közben októbertől az év végéig végzett leletmentés római kori falmaradványokat és IV. századi sírokat hozott felszínre. A 620. sz. épület alapozásánál a nyugati árokban két átmenő fal és egy kb. 5 m hosszú terrazzópadló részlete került elő. A sírok közül leggyakoribb a téglasír, de találtunk kőlapokból, köztük másodlagosan felhasznált sírkövekből összeállított sírokat, valamint egyszerűen földbe helyezett csontvázakat is. Mellékletük szokásos IV. századi emléktárgy: hagymafejes fibula, gömbhasú üvegpopó, mázas korsó. Az egyik É—D-i tájolású téglasírban lelt, aranyozott keresztel díszített gyűrű Aquincum ókeresztény emlékeit gyarapítja. Az építkezést állandóan figyelemmel kísért leletmentő munka 1960-ban is folytatódott.

A III. ker. Szőlő utca 60. sz. telken, az Átmeneti Nevelőintézet kertjében, személgödör ásása közben május 3-án, 160 cm mélységben két IV. századi római sír került elő.

8. kép. A Polgár utca 9. sz. ház pincéjében feltárt római kori ház falmaradványainak alap- és helyszínrajza

Az első K—Ny-i tájolású téglasír fejénél a téglát sztelészerűen állították fel. A csontváz fejjel nyugatnak feküdt. Mellékletei: a vállon pontkörökkel díszített hagymafejes fibula, a medencén övcsat, a lábánál két gömbhasú üvegedény (9. kép). A csontváz kibontásakor, kb. 15 cm földréteg alatt ugyanebben a sírban egy ellentétes tájolású női csontvázat is találtunk. Feje a koporsó DK-i felében helyezkedett el, mellette kis szürke korsóval. Ellentétes tájolású, kettős temetkezéssel talákoztunk már Aquincum körzetében. A Török utcában előkerült, kőlapokból összeállított sírban is az egyik koponya a koporsó K-i, a másika Ny-i végében feküdt. Feltevésünk szerint a Szőlő utcai két csontváz nem egy időben kerülhetett a sírba, mivel földréteg választotta el őket egymástól.

A másik sír ÉNy—DK-i tájolású, kőlapokból összeállított gyermeksír, lábánál egy zöldmázás és egy szürke kis korsóval (10. kép).

Parragi Györgyi

A III. ker. Meggyfa utcában az Aquincumi Múzeum munkaközössége Szilágyi János irányításával, Kaba Melinda és Parragi Györgyi közreműködésével április 6-tól augusztus 31-ig folytatta a Hévízi úti lakótelep építésénél 1958-ban előkerült római kori leletek feltárását (11. kép).

A Héraklész-Déianeira mitoszát ábrázoló mozaikot magába foglaló épület megmaradt részét teljes egészében kibontottuk. A 33 m hosszú, hat helyiségből álló épület a katonaváros É-i szélén állott villasorhoz tartozott. Különleges jelentőségét pannóniai viszonylatban egyedülálló mozaikpadló adja. A Héraklész-alakos, a Budapest Régiségei előző kötetében ismertetett legészakibb padló mellett D felé haladva az első helyiség mozaikjának csak a keretelése maradt fenn. Ez fekete, fehér, vörös és barnás kövekből készült. Díszítése a szélén meandervonal, ezen belül négyzetek és téglalapok. Az embléma teljesen elpusztult, csak apró, fehér kövekből kirakott belső keretelése maradt meg egy kis darabon.

A következő helyiség padlójának mintázata túlnyomóan geometrikus jellegű. A falak mentén csupán körvonalaiban színezett, téglalapokból álló díszítés húzódik, ezen belül váltakozó színű, hegyükre állított négyzetek között ún. Salamon-csomó.

Az épületet D-ről záró apszisos helyiség mozaikpadlója erősen töredékes. Az egyik hosszú oldal mentén egyszerű geometrikus, hálómintás, ill. téglalapokból álló keretelésen belül szárnyas puttót mintázott a művész, amint szőlőfürtöt nyújt a feléje lépkedő, természetes színekkel ábrázolt tigris felé (13. kép). Efölött a részeg Héraklést látjuk, az őt támogató két alak között. A figurák, sajnos, csak derékig maradtak meg, de a hérosz felismerhető jellegzetes bunkósbotjáról és az ábrázolás módjáról. Magának az apszisnak közepén egy szőlőlugasban álló tigrist ábrázolt a mozaikkészítő mester. Ennek is elpusztult a legnagyobb része. A keretelés kettős szalagfonaton kívül egyszerűen megformált indadíszítés.

Az épület belső falai festve voltak, a freskókból azonban csak kisebb töredékek maradtak meg (12. kép). A falfestményeknél két periódust lehet megkülönböztetni, az i. sz. II—III. század fordulójáról. Az ábrázolás túlnyomóan növényi ornamentika, részben ún. hálómintás, részben körös és szabályos sokszögekből álló keretelésben. Figurális csak két kisebb, emberi kart és lábat ábrázoló töredék. Színezésükben általában világos alapon, vörös szegélyezéssel, a sárga, kék és a zöld dominál.

A még 1958-ban előkerült további két mozaikról kiderült, hogy egy másik épülethez tartoztak. Az egyik mozaikpadló majdnem teljesen ép. Mérete a zöldesszürke szegélyen belül 179 × 184 cm, és két ökölvívót ábrázol. A győztes diadalmasan áll, míg versenytársa már vérző fejjel a földön hever. Kevés színnel, csak a kontúrokat hangsúlyozva, de kifejező erővel ábrázolja a palaestra-jelenetet. Méreteiben és megfogalmazásában hasonlít a polgárvárosi „birkózó jelenetes” mozaikhoz.

A másik, tőle mintegy 2 m-re levő mozaik színesebb és apróbb kövekből készült, de legnagyobb része elpusztult. A megmaradt részen két fej ismerhető fel.

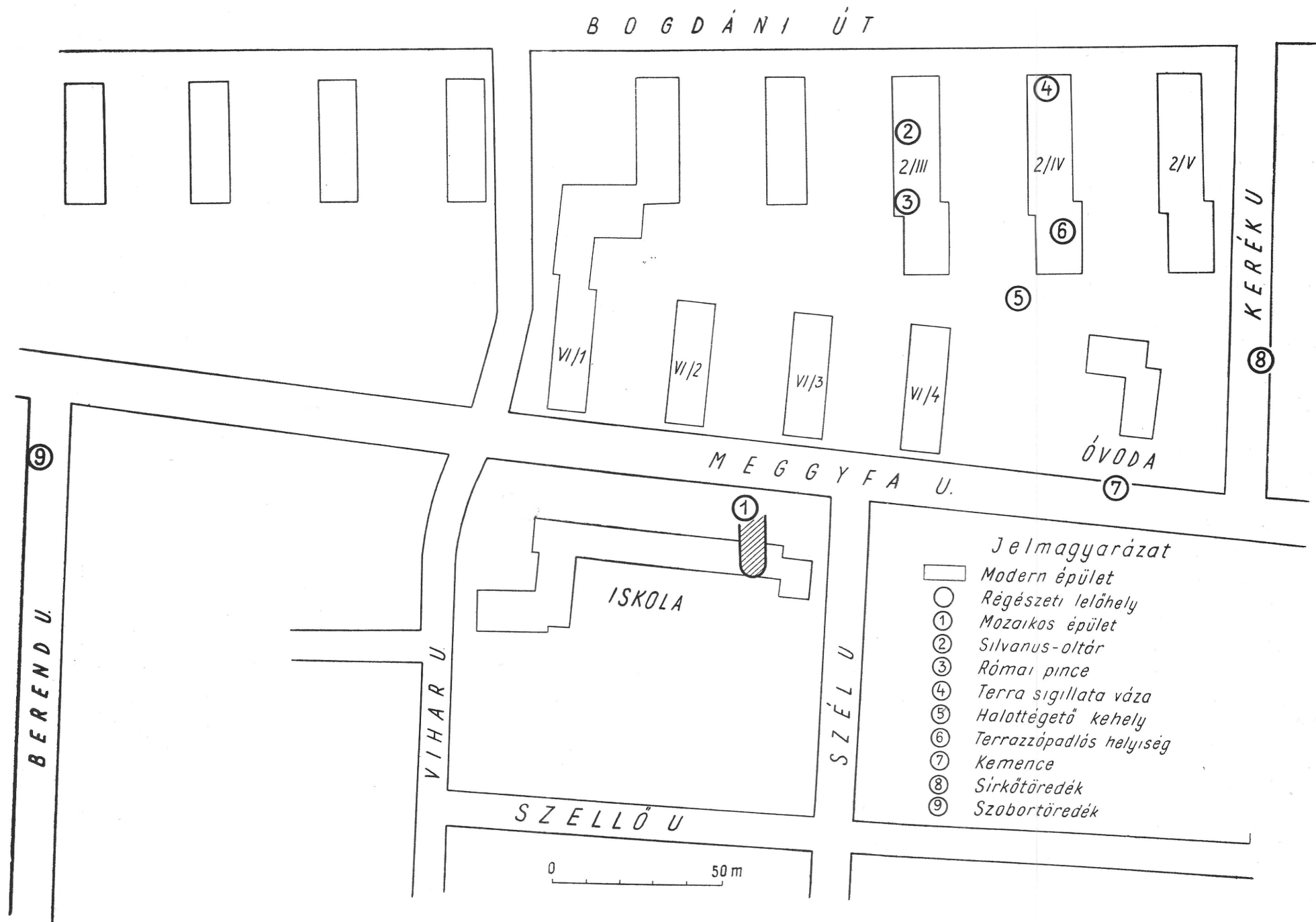
Az épülő lakótelep iskolája alatt és attól É-ra a kutatóárkokban még további épületmaradványokat tártunk fel. Több terrazzópadlós, hypocaustumos helyiség és csatornarészlet került felszínre, nagy mennyiségű kerámiatöredék kíséretében. Az épületek alaprajzát és rendel-

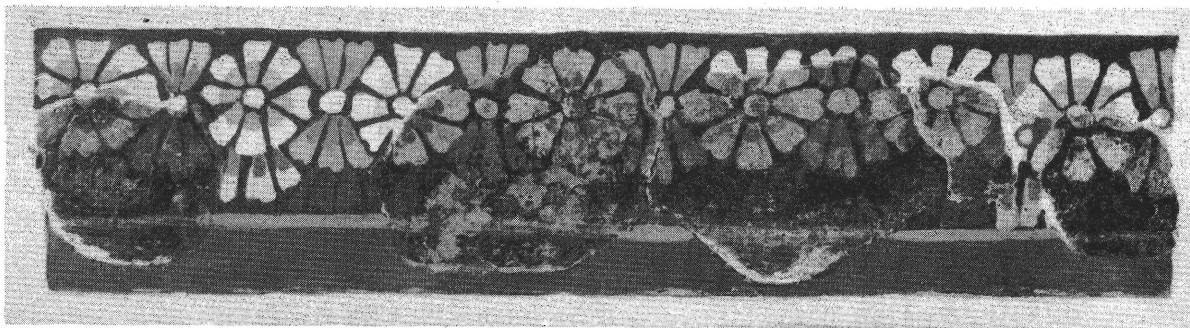
9. kép. Római üvegedények a Szőlő utcai téglasírból

10. kép. Római korsók a Szőlő utcai gyermeksírból

11. kép. Helyszínrajz a Meggyfa utcában és környékén végzett leletmentő ásatásokról

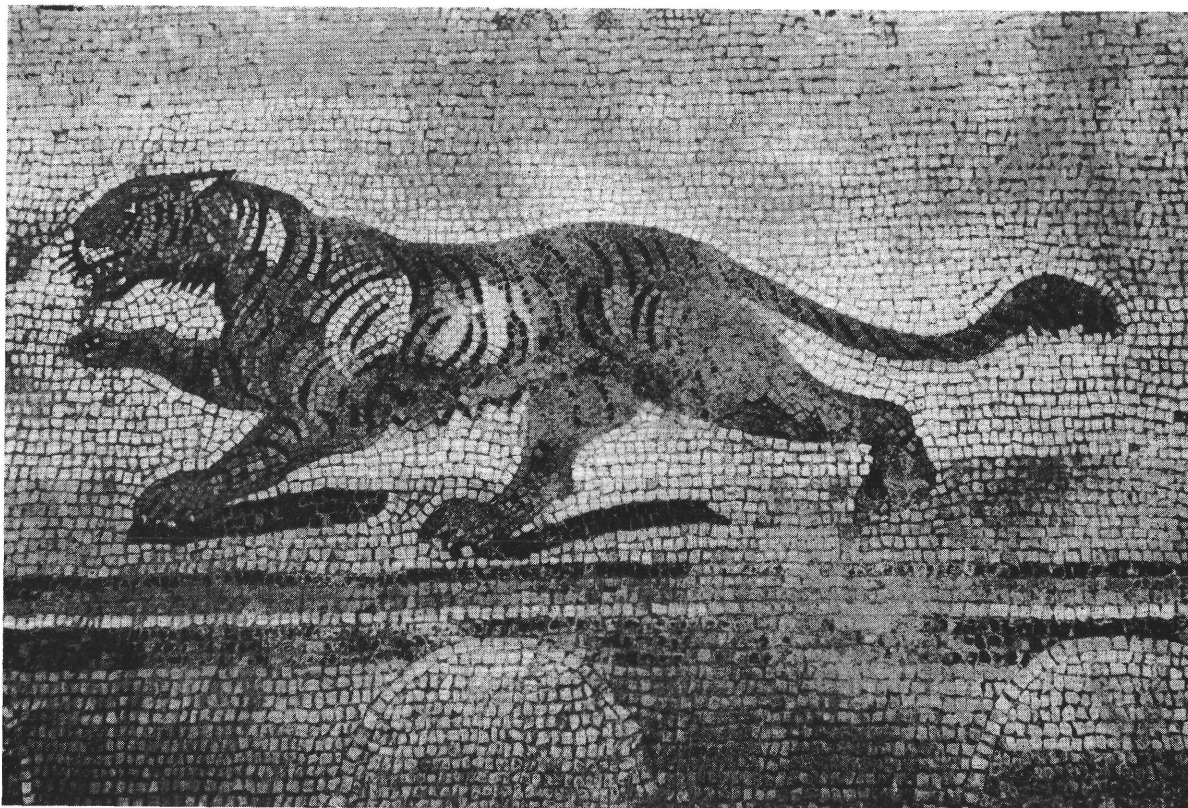
12. kép. Római kori kiegészített falfestmény-részlet a Meggyfa utcából

tetését csak további ásatás állapíthatja meg. A mozaikok, falfestménytöredékek és az előkerült apró leletek alapján azonban bizonyos, hogy az i. sz. II—III. század fordulójáról származnak.

A kőépületek alatt az i. sz. I. századból való kerámiával datált lakógödrök kerültek elő. Teljes egészében csak egyet sikerült feltárni. Szabálytalan alaprajzú, felépítményére nem lehet pontosan következtetni. Más — részben feltárt — gödröknél cölöpnymot is észleltünk.

A területre átnyúlik a Parragi Gy. által ismertett „Hévízi úti későrómai temető”. Az idei feltárás során 10 sír került elő, ebből kettő kőlapokból, 3 tegulákból volt összeállítva, 5 sírnál nem állapíthattuk meg koporsó nyomát. Mellékleteik igen szegényesek.

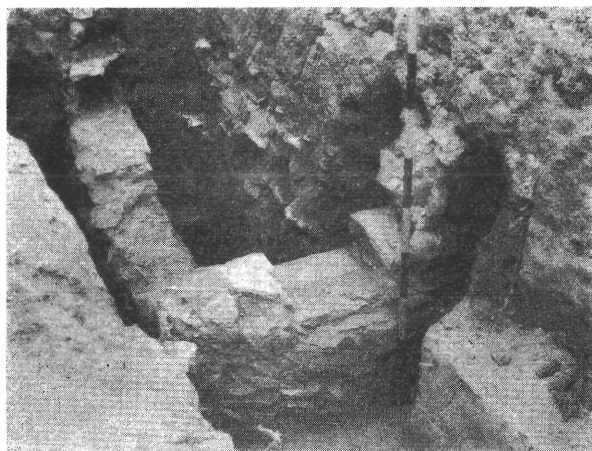
A Fővárosi Tanács illetékes osztálya a mozaikpadlós épületrészek fölé — részben az épülő iskola alagsorának megfelelő kiképzésével — kis helytörténeti múzeum létesítését tervezi. A többi római kori falmaradványt, megfelelő konzerválás után, a szabadban, rompark létesítésével kívánja bemutatni. A terv megvalósulásával fővárosunk egy méreteit, művészeti és történeti értékét tekintve egyaránt igen jelentős kulturális létesítménnyel gyarapodnék.

13. kép. Római kori épület mozaikpadlójának részlete a Meggyfa utcából

14. kép. Római kori pince lépcsői a Bogdáni útról

15. kép. Római kori pince ablaknyílása a Bogdáni útról

A III. ker. Bogdáni úton, a Berend és Kerék utcában február 18-tól augusztus 31-ig végzett leletmentés során az ún. Hévízi úti lakótelep építésénél további római kori leletek kerültek napfényre. A 2/III. sz. épület nyugati főfalának alapozásakor megmunkált kőlappal lefedett edényben III. századi bronzérmek, stílust és fibulát találtak. Ugyanennek az épületnek az alapozásakor Silvanus Silvestrisnek szentelt, mészkőből készült oltár került elő, amelyet Sep. Carus, a legio II adiuatrix katonája állított. Közéleben római tegulára rakott kőkupacra helyezett koponyatemetkezést tártunk fel. Ugyanezen épület nyugati főfalánál római épület pincéje került napvilágra. A levezető, teljesen ép kőlépcsőből négy fokot ástunk ki (14. kép). A római pince É-i falában 40 cm széles ablaknyílás volt (15. kép). A folyamatban levő építkezés miatt további részeit nem tártuk föl. A pincétől 2,70 m-re római kori hulladékgödrtöt vágtak át.

A 2/IV. sz. épület északi főfalának alapozási gödréből egy Drag. 53 formájú, ép, kétfülű terra sigillata vázát emeltünk ki (16. kép).

A 2/IV. sz. épülettől DNy-ra, vízcső-fektetésnél 1,90 × 1,90 m belméretű helyiség került elő. Falai átlag 60 cm vastagok, magasságuk az alapozástól eredetileg is csak kb. 80 cm. A helyiség belsejében egymás fölött több átégett, hamus szintet találtunk. Tekintettel arra, hogy e hamus szintek közvetlenül a temető közelében voltak, ahol hamvasztásos sírok is kerültek elő, a sírkerten kívül esetleg halottégető helyre gondolhatunk.

A 2/IV. sz. épület alapozásánál további római kori épületmaradványok kerültek felszínre. Három összefüggő helyiséget sikerült részben tisztázni; az egyiknek terrazzópadlója is megvolt. Mellette lekövezett udvart tártunk föl (17. kép).

A tervezett Meggyfa utca tengelyében, az óvodával szemben, árokásásnál kis kemence került elő (18. kép). D-i széle római kupcserepekkel volt körülrakva. Ezek kb. 10 cm-rel emelkedtek a tüzelőszintnél magasabbra, és a parázs kihullásának megakadályozásával nyilván tűzbiztonsági célokat szolgáltak. A tüzelőhely felső, megújított szintje fölött 15 cm-re melléklet nélküli, bolygatott csontváz feküdt. A sír beásásakor a kemence É-i felét szétrombolták.

A Kerék utcának a Meggyfa utca és Bogdáni út közötti szakaszán villanypózna gödrének ásásakor legióskatona erősen töredékes sírkövére akadtak.

Ugyancsak a Hévízi úti lakótelep építésével kapcsolatban, a Berend utca 28. sz. előtt, az utca szintje alatt 80 cm mélységben, életnagyságnál valamivel kisebb, finom szemcséjű mészkőszobor töredékét találták meg. Tógás férfit ábrázol, feje, egyik karja, keze és lábai

térdtől lefelé hiányoznak. Jó kidolgozású provinciális munka. A leletmentést Schauschek János végezte.

A VI/3. sz. épület K-i és Ny-i oldalán, csőfektetéskor kb. 5 m széles, gyengén alapozott római utat vágtak át. Ugyanitt, valamint az épülő Meggyfa utca alatt csatornázáskor, víz- és gázcsőfektetésnél igen sok római kori kőfalat és terrazzópadlót dúltak fel. Ezek feltárására nem volt mód, így eredeti rendeltetésüket és egymáshoz való kapcsolatukat sem állapíthattuk meg. Annyi bizonyos, hogy kb. a mai Meggyfa utcáig a canabae É-i része rendszeresen ki volt építve, ettől északabbra a polgárváros felé viszont már csak szórványosan találunk épületeket. A későrómai korban itt temető feküdt.

A III. ker. *Aranyhegyi patak*nál (Aranyárok) a meder D-i oldalán augusztus 4-én meder-szabályozási munkák során egy, a pataktól 10 m-re É-ra húzott árokban pedig hat római kori, gyenge habarcsú kőfalat vágtak át. A terület a polgárváros É-i falánál, még azon belül fekszik. E falak egymáshoz való kapcsolata és az építmény rendeltetése csak hitelesítő ásatással tisztázható.

Wellner István

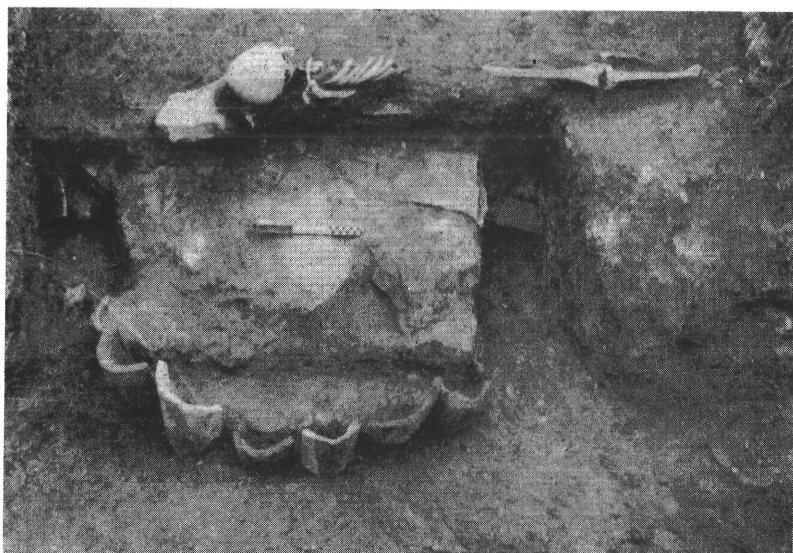
XI. ker. *Albertfalva, nyugati canabae*. Az auxiliáris tábor mögött húzódó területen eddig három ízben folyt rendszeres kutatás. A jelenlegi Hunyadi J. út és az ideiglenes védgáttal közrefogott területen még 1949-ben feltártunk egy II—III. századi kőépület-csoportot, amely részben korábbi, I. századi putrik, vermek és agyagkitermelő gödrök betöltésére épült. Az említett kőépület-csoporttól Ny-ra, kerekén 300 m-re, 1950—51-ben széles sávban elértük a II—III. századi

16. kép. Terra sigillata edény a Bogdáni útról

17. kép. Római kori kövezett udvar és terrazzópadló maradványa a Meggyfa utcából

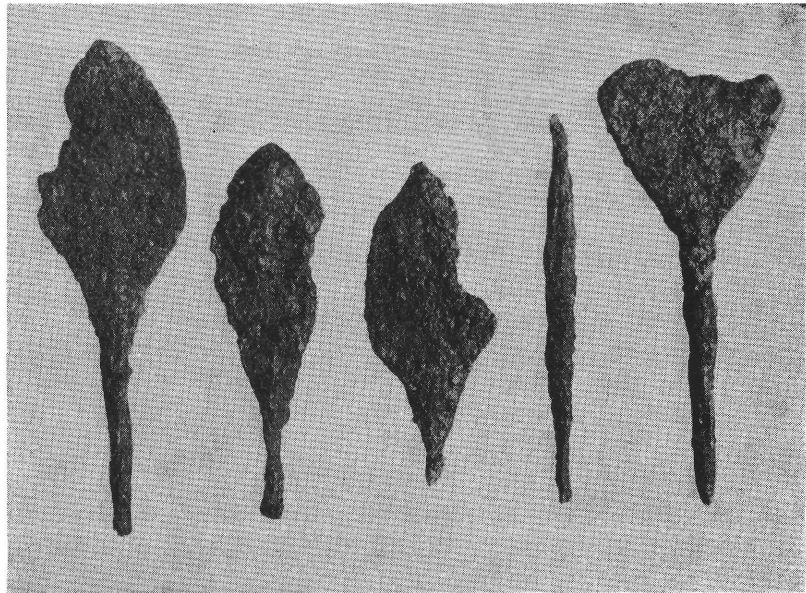

18. kép. Római kori kemence és sír maradványa a Meggyfa utcából

canabae nyugati szélét, amely részben egy badeni-péceli telepre húzódott rá. Az 1949. és 1950—51. évi ásatások közötti területen a felszínen jól kivehető emelkedések, törmelékes felületek még további három kőépület-csoport jelenlétére utaltak.

1959 novemberében a dunaújvárosi gázvezeték 400 m hosszú szakaszát az albertfalvai Ny-i canabae területén keresztül vezették. A 150 cm széles és átlagosan ugyanolyan mély gázcsőárok érintette az 1949. évi és átvágta az 1950—51. évi ásatások területét, valamint a kettő között húzódó,

19. kép. Honfoglaló harcossírjának nyílhegymellékletei a Pesterzsébet, Marx Károly úti homokbányából

még át nem kutatott területsávot. A részben gépi erővel ásott árok metszetei igen hasznos adalékokat szolgáltatottak a canabae, valamint az őskori telep történetének kérdéseire. Az árokfalak metszetében 41 helyen rögzíthettük le fényképben és rajzban az őskori és római kori települések maradványait. A megfigyelt jelenségek néhány tanulságát jelezzük csupán ez alkalommal.

1. A II—III. századi canabae Ny felé nem terjed túl az 1951-ben feltárt kőépület-csoporton. Az I. századi canabae elszórt beásásai azonban ettől a kőépület-csoporttól Ny-ra 60 m-re még megtalálhatók.

2. A badeni-péceli telep nyugati széle majdnem egybeesik az I. századi canabae szélével. Az előbbi különben Ny felől vízesárok határolta, amelyet a római időkben töltöttek be.

3. A gázcsőárok az 1951. évi ásatás helyétől K-re, a II—III. századi canabae két települési egységbe összefogható négy kőépületét érintette. Az utóbbiak jelenlétét eddig csak a felszín alakulása és felszínén található törmelékanyag árulta el.

4. Újabb adalékot jelentett, hogy a Ny-i canabae az I. században valamivel sűrűbben lakott volt, mint a II—III. században. Hasonló megfigyelést tehattünk különben az É-i canabae területén. Az eddig rendelkezésre álló anyag tanulsága szerint az albertfalvai tábor körüli telepek virágzása a Marcus-féle háborúk előtti időre esik. Utána már nemcsak a település ritkul, hanem az emlékműanyag is szegényesebbé válik.

XI. ker. *Albertfalva, északi canabae.* 1959 nyarán és őszén preventív leletmentő ásatást végeztünk a canabaenak a Homokelőkészítő V. telkére eső részén. Megtálaltuk a Duna-menti limesútból Ny-felé kiágazó 4,5—5 m széles útvonalat, amelynek két oldalán I. századi műhelyek, lakóödrök, vermek, pincék és kutak sorakoztak fel. A II. század középső évtizedeitől kezdve az útmenti település sűrűsége megritkul.

Nagy Tibor

NÉPVÁNDORLÁSKOR

A XV. ker. *Rákospalota, Honfoglalástelep.* A Ferroglobus 9591/1. hr. sz. telkén január 23-án nyújtott csontvázas sírt ástak ki földmunkák közben. A leletmentés során csak a sír 190 × 80 cm-es körvonalát figyelhettük meg. A csontváz lábánál szürke, kézzel formált avarkori edény feküdt.

Schreiber Rózsa

A XX. ker. *Pesterzsébet—Soroksár, Marx K. úti homokbánya* területén június 12-én homokkitermelés során a kotrógép honfoglaláskori lovassírt dűlt szét. Helye, formája és a mellékletek

20. kép. Gótikus ajtó kőkerete az
Úri utca 32. sz. ház kapualjának
északi falában

fekvése már nem volt megállapítható. A beszolgáltatott leletek a következők: jó megtartású férfi csontváz (hiányos), trepanált koponyával, lókoponya, ló lábszárcsontjának töredéke, kettétörött bronz nyakperec, hat vas nyílhegy, három íjmerevítő csontlemez (19. kép), közülük az egyik fenyőmintával; néhány alakatlan vastöredék, valószínűleg lószerszámból és tegezveretből. A Múzeumba került leletanyag nem teljes, a helyszínen csak a felsorolt anyagot tudtuk begyűjteni. Honfoglalás-kori harcos sírjáról van szó, amelybe a holttest mellé eltemették lovát is, illetőleg lenyűzött bőrét, a benne maradt koponya- és lábszárcsontokkal.

Alföldy Géza

KÖZÉPKOR

Az I. ker. Úri utca 8. sz. ház kapualjának Ny-i folytatásában, a Hausmann-féle lépcsőfeljáró alatt, a D-i falszakaszon július folyamán végzett csőfektetés alkalmával félköríves záródású, élszedett profilú ülőfülképar kőkeretének részlete került napvilágra. Az ülőfülkemaradványok az

1957. évi kutatás során feltárt XV. századi ülőfülkékkel teljesen megegyező, és azok folytatását alkotják.

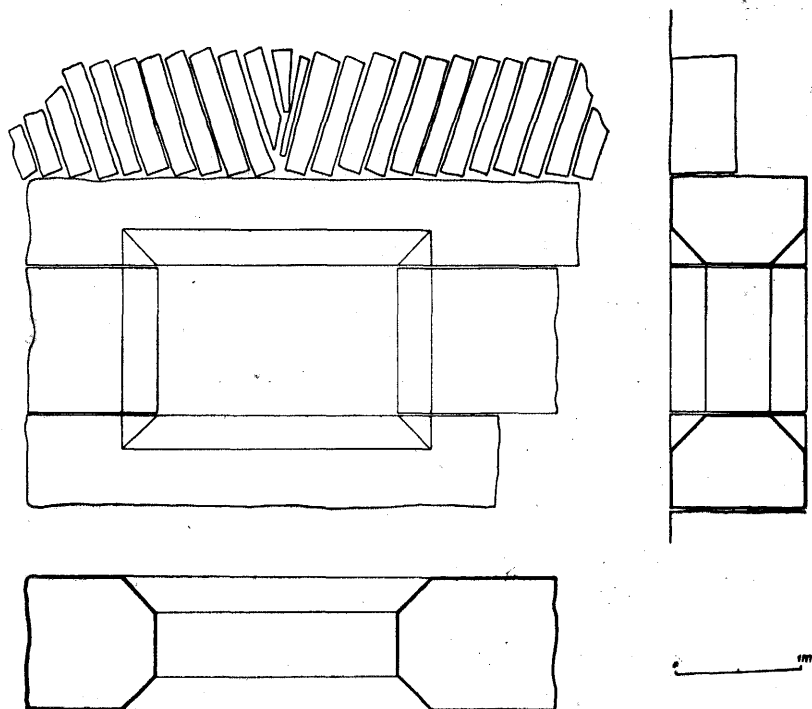
Az I. ker. *Úri utca 32. sz.* ház már korábban feltárt és jórészt helyreállított középkori kapualjában az újabb munkálatok során július 22. és 24. között további gótikus építészeti részletek kerültek elő.

A kapualj É-i falának Ny-i végében, a lebontott barokk pillér mögött a már ismert XV. századi gótikus bejárati nyílások kőkeretével azonos profilú ajtókeretmaradványt találtunk meg. A kőkeret bal oldala majdnem teljes épségben került elő, jobb oldalának azonban csak felső ívindítása maradt fenn (20. kép). Az eredeti bejárat jobb oldalának kőkerete a XIX. század folyamán létesített ajtónyílás építésekor pusztulhatott el. A gótikus ajtónyílás elfalazásából — amely sárba és kevés mésszel kevert habarcsba rakott kővel vegyes téglavolt — néhány, ugyancsak gótikusan tagozott követ és egy reneszánsz vörösmárvány címertöredéket bontottunk ki. A befalazás kibontása során megtaláltuk a kapualjból nyíló és az É-i szárnyban levő egyik lakóhelyiségbe vezető lépcsőfeljáratot. A kapualj szintje ugyanis mélyebben fekszik, mint a lakószobák padozata. A lépcsőfokok mész-kőhasábokból készültek. A gótikus ajtónyílást az előkerült leletek tanúsága szerint a XVI. század második felében falazhatták be.

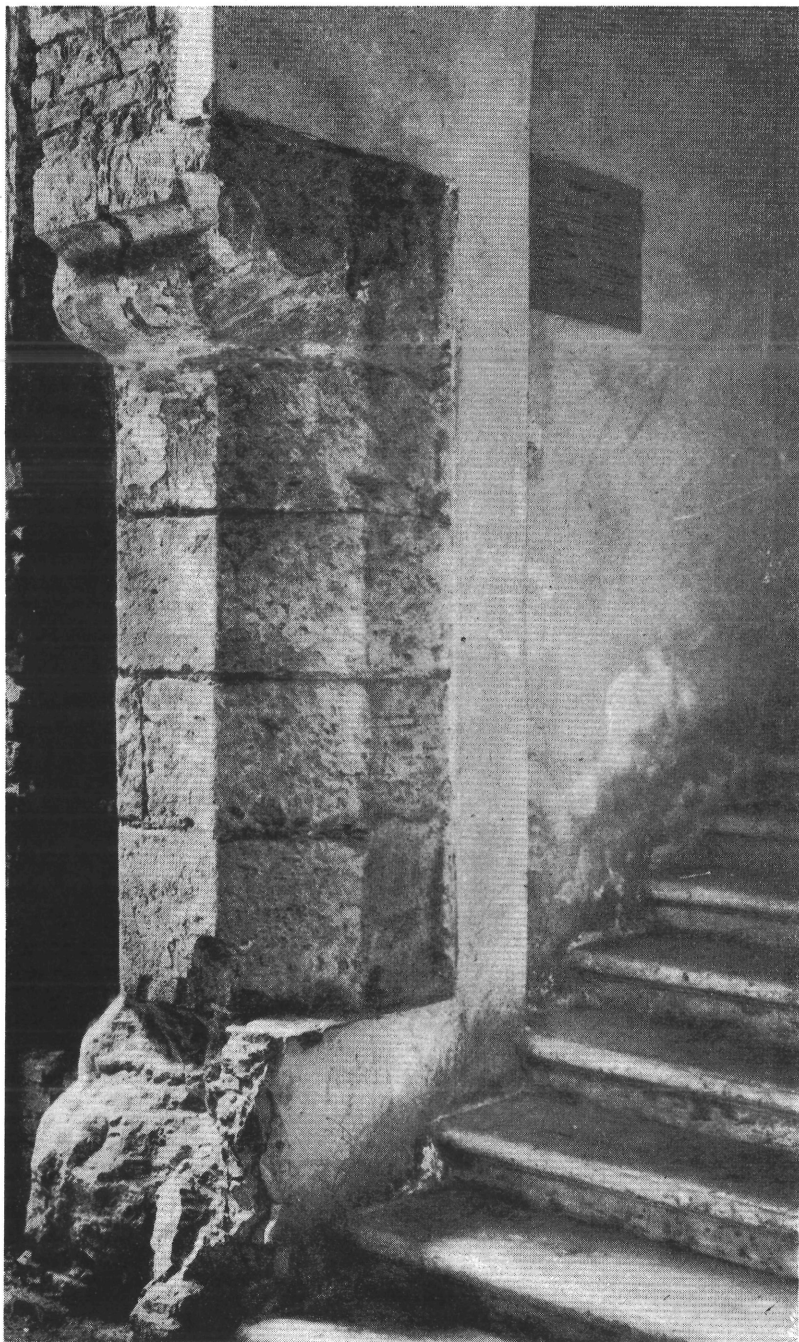
A kapualj D-i falának Ny-i folytatásában, de már a jelenlegi szint alatt, földmunka közben egy elfalazott, kőkeretes pinceablak került elő (21. kép). Az ablaknyílást egyszerű, élszedett kőkeret szegélyezte. A szemöldöklő fölött húzódó teherhárító ív kis méretű középkori téglákból készült. Az ablakot feltehetőleg az ajtónyílásokkal egy időben, a XVI. század második felében falazták be. Eredetileg a mai *Úri utca 32. sz.* házhoz tartozó D-i traktus alatti pince szellőzését szolgáltatta.

Az I. ker. *Úri utca 40. sz.* épület udvari homlokzatának kapualjtól D-re levő árkádja alatt július 20-tól október végéig megszakításokkal végzett leletmentő ásatás során középkori kút került elő. A sziklába vágott, szabálytalan kör alakú kút homokkőkváderekből falazott gyűrű vette körül, amelynek DK-i felső során jól látható még ma is a merítőgödör felhúzólánca nyoma. A kút kávája részben a sziklán, részben pedig téglából falazott hevederen nyugszik. Betöltése a felső rétegekben újabbkori épülettörmelék, amelyben leletanyag nem volt. A feltárás során 12 m mélységig jutottunk le.

A kút É-i oldalán húzott kutatóárokban megtaláltuk a középkori szint kőburkolatát. Az udvarban nyitott É—D-i kutatóárokban szintén előkerült a középkori macskafejes kövezet.

21. kép. Az *Úri utca 32. sz.* ház középkori kőkeretes pinceablakának alap-, metszet- és homlokzati rajza

22. kép. Az Országház utca 2. sz. ház északi árkádsorának középkori keleti pillére

A Nőgyelet utca felőli oldalon középkori dongaboltozatos pincére akadtunk, amely teljes egészében kövekkel volt betöltve. A pince az elpusztult épületszárny alá húzódik.

Az *I. ker. Tárnok utca 11. sz.* elpusztult háznak az újabb korban megszüntetett kapualjában december 3-tól 11-ig É—D-i irányú kutatóárkot húztunk. E kutatóárokban megtaláltuk a kapualj középkori kőburkolatát. A kapunyílást századunk elején elfalazták, és az egykori kapualjat lakószobává alakították át. A kutatóárok égett rétegéből XIII. századi edénytöredékek és tetőcserép darabja került felszínre. Az árok fenekét a természetes sziklatalaj alkotta. Ez is amellet tanúskodik, hogy az épületnek e szakasza eredetileg is kapualj volt.

A középkori kapualjtól É-ra levő helyiség K-i felében a betöltött pincék feltárását csak részben végezhetjük el. Az eddigi munka során előkerült pincerész D-i és Ny-i felében kváderkőből épült hevedert találtunk. A hevederek alatti nyílásokat elfalazták. A pincét betöltő épület-

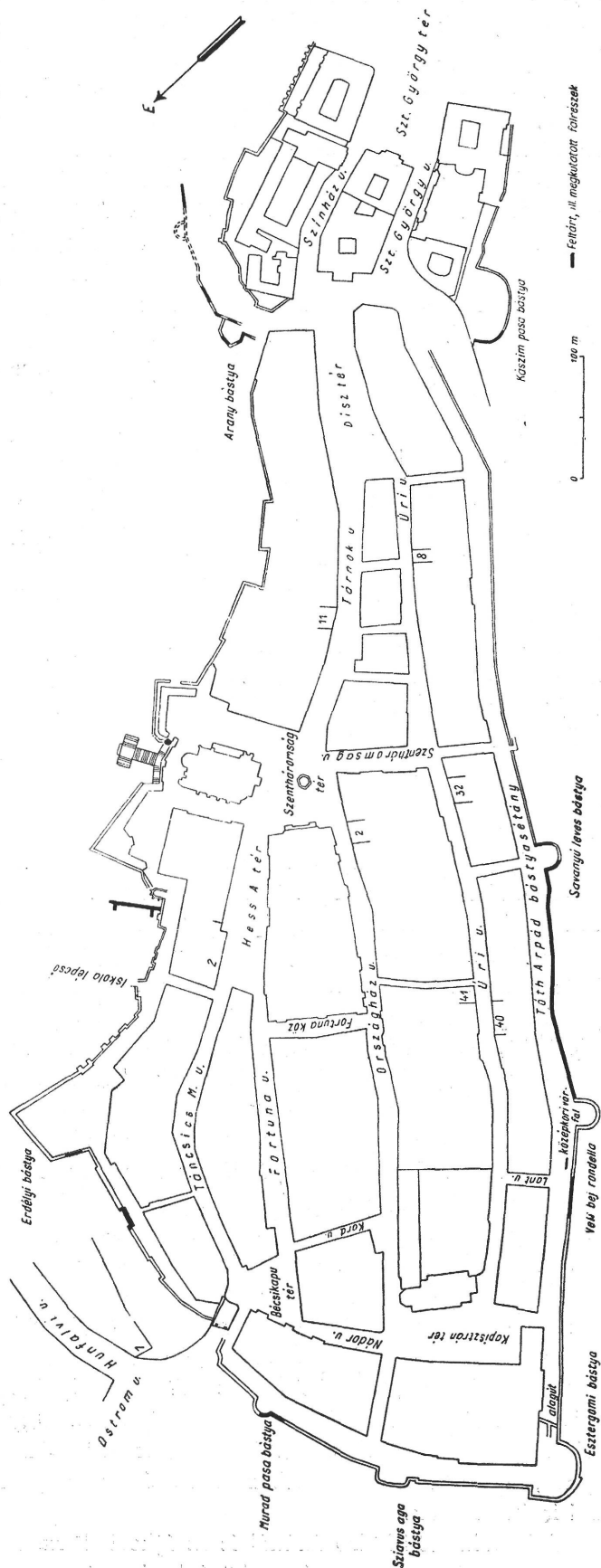
törmelékből néhány középkori cseréptöredék került elő. Az épülettörmelék a már említett kőhevederek felső szintjének mélységében jórészt nagyköves rétegbe megy át, amelyből néhány gótikus tagozású követ is kiemeltünk.

Az I. ker. Hess András tér 2. sz. telken az elpusztult iskolaépület Ny-i és É-i földszinti falának bontása alkalmával január 12-től március 25-ig igen sok másodlagosan felhasznált, profilált, középkori, főleg gótikus ajtó- és ablakkeretkövet, bordát, párkánytöredéket és néhány reneszánsz faragványt gyűjtöttünk. Előkerült több vízlevezető kőcsatorna töredéke is. A középkori leletek között talán a legérdekesebb az a gótikus, csupán élszedéssel díszített ajtókeret, amelyet feliratos zsidó sírkőnek használtak fel még a török megszállás előtt.

Az I. ker. Országház utca 2. sz. ház ÉNy-i udvari szárnyának emeleti helyiségei lebontásra kerültek. A bontás alkalmával a XV. századi árkádorsó fölötti emeleti homlokzatból a november 9-én végzett leletmentés eredményeként nagyszámú másodlagosan beépített gótikus kőtöredék került elő. Ezek legtöbbször bordatöredék, de találtunk egyéb ívtöredékeket, ajtó- és ablakkeretköveket, valamint egy oromzattöredéket is.

Az árkádorsó helyiség É-i emeleti falának bontásakor másodlagosan beépített reneszánsz ablakkeret kőtöredékeire bukkantunk. Az eddigi kutatás során feltártuk az árkádorsó fölötti XVIII. század eleji dongaboltozatot, továbbá az árkádorsó K-i, utolsó pillérét (22. kép), és a kapualj É-i falán levő ülőfülkesor harmadik tagjának ívrészletét. Az épület kutatása még folyamatban van.

Az I. ker. Fehérvári rondella (Kászim pasa bástya) (23. kép) maradványainak közvetlen közelében szeptember 11-től 15-ig végzett tereprendezés alkalmával a feltöltésből nagy mennyiségű középkori kerámiatöredék és csontfaragó műhely hulladékanyaga került felszínre. Mivel a rondella le-

23. kép. A budai vár 1959-ben feltárt erődfal-részletei

bontása, ill. az említett terület feltöltése a múlt század végén történt, az innen származó középkori leletanyag csak a környékről kerülhetett jelenlegi helyére. E középkori leletek eredeti lelőhelyét a volt királyi palota vagy a József főherceg-palota területén kell keresni.

Az *I. ker. Savanyúleves bástya* D-i kazamatájának beomlott falából több másodlagosan felhasznált, vörösmárvány, gótikus sírkőtöredéket, tagozott követ, az É-i kazamatát elválasztó újabbkori falból pedig mészkőből faragott reneszánsz rozettát emeltünk ki. A rondella falában különben még igen sok másodlagosan beépített középkori kő látható.

Az *I. ker. vári bástyafal Veli bej és az Esztergomi rondella közötti szakaszának* területén a bástyasétányon május és június hónapban ásott kutatógödörben a középkori bástyafal zúzott kövekből épült részletét találtuk meg. A bástyafal a természetes sziklára épült.

Az *I. ker. Babits Mihály sétány melletti bástyafal* középkori szakaszánál húzott kutatóárokban október 14. és december 14. között nagy mennyiségű XV. századi edénytöredéket emeltünk ki. A bástyafal tövében levő és a sziklára települt legalsó kultúrrétegben néhány teljesen ép XIV. századi edény és sok töredék is volt. A rétegek és a leletanyag tanúsága szerint a bástyafalnak e szakasza a XIV. század folyamán már állt. Az e helyen függőlegesen emelkedő várfal erős sóderes habarccsal kötött zúzott mészkőből épült a sziklára.

Az Erdélyi bástya melletti kutatóárokban ugyancsak jelentékeny középkori cserépanyag került felszínre, köztük a legalsó rétegből XIII. századi edénytöredékek is.

Az *I. ker. Halászbástya és Iskolalépcső közötti szakaszon* folyó parképítés alkalmával a domonkosok templomának apszisától kissé É-ra K—Ny-i irányban húzódó falmaradványra bukkantak. A december 11-től folyamatban levő leletmentés során megkíséreltük megállapítani az épület kiterjedését és az előkerült fal hosszát. Eddig mintegy 25 m hosszúságban követhettük a D-i zárófal irányát. Megtaláltuk az épület Ny-i zárófalának, ill. közfalának egy szakaszát, és egy másik közfal részletét. A D-i zárófal a sziklához támaszkodik, amelyen jól megfigyelhetők az egykori kőbányászás nyomai. Megtaláltuk az épület helyiségeinek homokkőzúzalékkal borított padozatát is. A falak sóderes habarcsba rakott zúzott mészkőből épültek. A betöltésből néhány XIV. századi bordatöredék, kevés XIV—XV. századi edénytöredék és tetőcserépmaradvány került felszínre.

Az épületmaradvány különösen topográfiaiilag jelentős, mert eddigi ismereteink szerint az említett területen középkori épületről nem tudtunk. Legkorábbi, XVII. századi térképeink ugyanis e területen e bástyafalon kívül még épületmaradványokat sem jeleznek. Lehetséges, hogy épületünk kapcsolatban lehetett a Várhegyen levő és az említett épületmaradványok közvetlen közelében állott domonkos kolostorral. Erre enged következtetni a bástyafalon ma is látható elfalazott középkori kapunyílás, amely a kolostor udvarába vezetett. Az épület pusztulása még a visszafoglalás előtt, a török időkben következhetett be. Idejét az 1602-es ostrommal kell kapcsolatba hoznunk, amikor a Vár e szakasza és ennek közvetlen környéke igen sok kárt szenvedett.

Gerő Győző

Az *I. ker. Kapisztrán téri Mária Magdolna-templom* tornyának helyreállítása kapcsán kutatás folyt az északi, gótikus kápolna és az újkori előcsarnok területén. Az északi kápolnában lebontásra került az erősen megsérült fiókos, barokk dongaboltozat. Az eltávolított újkori maradványok alatt előkerült a XV. század második felére datálható gótikus boltozat részlete. A kápolna a toronnyal nem egy időben épült, a torony külső támpilléreit később alakították ki. A két építési periódust igazolja a támpilléreknél mutatkozó falelválás, a két alapozásnak egymáshoz való viszonya. A gótikus kápolna belső szintje 5—10 cm-rel mélyebben volt, mint a mai (24. kép).

A kápolnában, az É-i fal előtt 127 cm mélységben egy É—D-i irányú, 80 × 170 cm-es méretű kifosztott középkori sír alja mutatkozott. Ugyanebben a mélységben sok szétdobált emberi csontot találtunk. A feltöltésből előkerült törökkori kerámiaanyag alapján arra következtethetünk, hogy a törökök a XV. századi szintet megbontották. A feltöltésben újkori bolygatás nyomai is észlelhetők.

A kápolna É-i külső falánál és az újkori előcsarnok területén húzott kutatóárokban döngölt agyagba rakott dunakavicsos középkori utat figyelhettünk meg. A templom Ny-i homlok-

zata előtt (az újkori előcsarnok területén), a mai szint alatt 37 cm mélységben, téglapadló (téglaméret: $21 \times 24 \times 4$ cm) darabját is feltártuk. Ez a téglapadló a gótikus kapu küszöbe alatt átvágott középkori homlokzati falra húzódik rá. A gótikus kapu megnagyobbítása a padlóval egy időben történik. A padló alatt 1 m mélységben (137 cm-en a mai szint alatt) É—D-i irányú, agyagsöves törökkori vízvezeték húzódik.

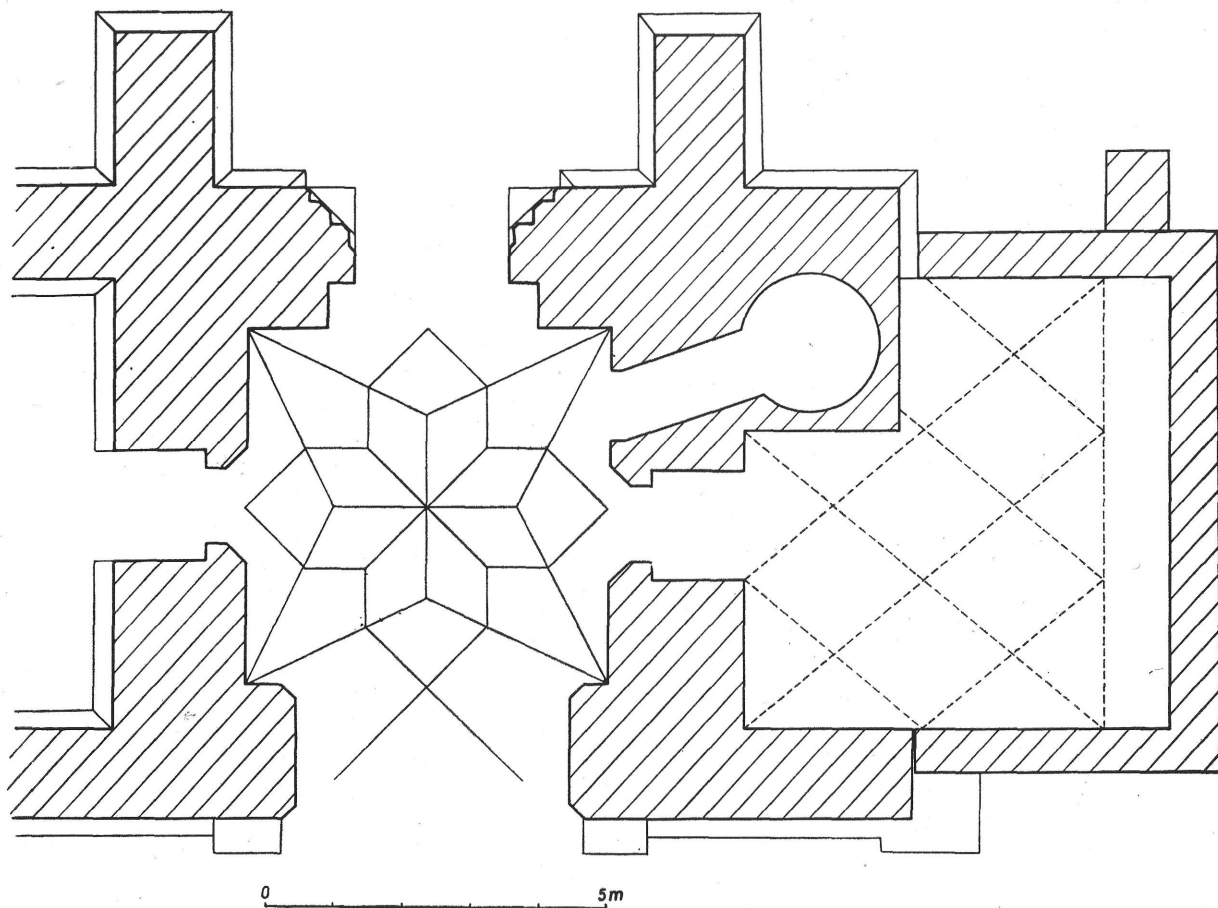
Az I. ker. Öntőház utca területén a várfal helyreállításával kapcsolatban felhalmozott kövek között (május 12-én) XIII. századi bimbós oszlopfejezet erősen megrongált részletét találtuk. A kő hiteles előkerülési helyét nem állapíthattuk meg. Feltehető, hogy a javítási munkák során a várfalból került elő másodlagos felhasználásból, és eredetileg a XIII. századi budai palotához tartozott.

Bertalan Vilmosné

III. ker. Polgár utca 9. sz. Lásd Bertalan Vilmosné jelentését a római kori fejezetben.

Az V. ker. Múzeum körút 23—25. sz. ház telkén, az udvari Ny-i traktus bontása folyamán december 17-én a városfal pártázatának egyik faragott kövekből álló lőrését figyelhettük meg. A falszakasz teljes átkutatására csak később kerülhet sor.

Az V. ker. Apáczai Cseri János utca 2. sz. telken november és december hónapokban figyelemmel kísértük az egykori színház-rondella helyén folyó földmunkálatokat. A pincék kitisztítása után kiderült, hogy a XX. század elején épült házat olyan mélyre alapozták, hogy a pincepadló alatt már csak szűz talajt találhattunk. Betonpillérek elhelyezése alkalmával két egymással párhuzamos kőfal alapozása került felszínre, 5—6 m mélységben, szűz talajban, leletanyag nélkül. Korára csak mélységéből következtethetünk, legkésőbb a középkorban épülhetett. A falak iránya azonban ÉNy—DK-i, így azok a rondella múlt századi ismert falaival nem egyeztethetők össze.

24. kép. Gótikus boltozat a Kapisztrán téri Mária Magdolna-templom északi kápolnájában

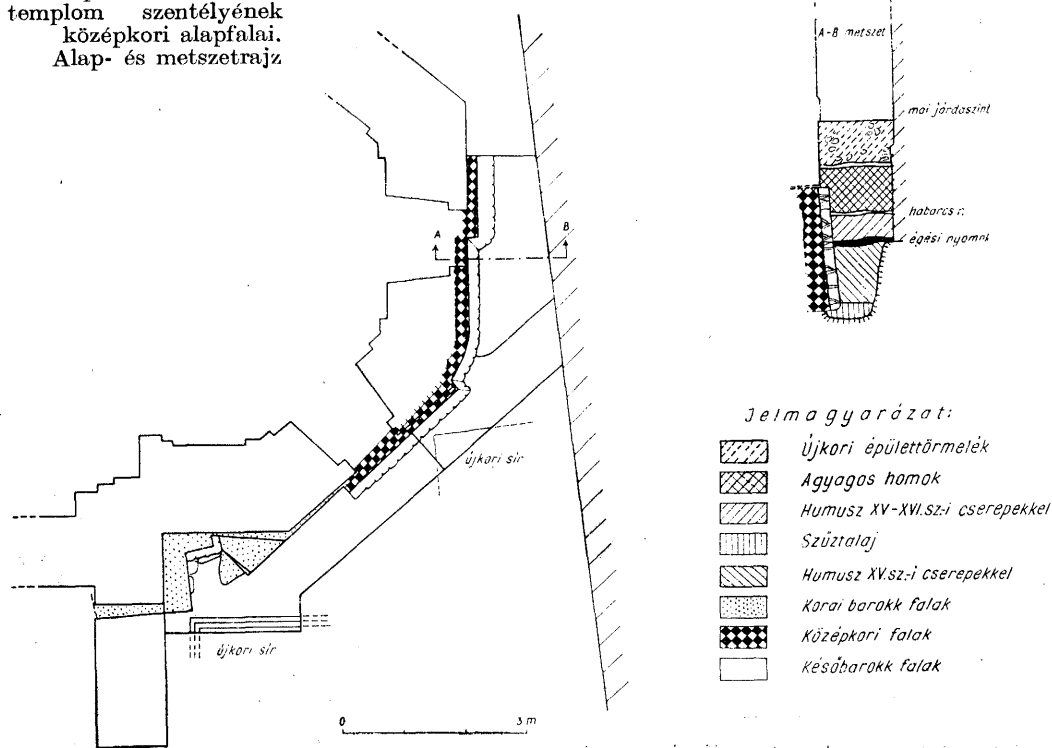
Az V. ker. Egyetem utca 14—Ferenczi István utca 2—6. sz. saroktelken december 18-án végzett leletmentés eredményeképpen 1945 után csatornafedőlapként használt feliratos vörösmárvány kőtöredék került a Múzeumba. A tagozás nélküli, mélyített tükörrel kiképzett tábla nagyobb feliratrészlete, szövege: MATH... /HOS. M... A betűk reneszánsz-antikva típusúak, a XV. század második felére, Mátyás király idejére keltezhető.

Az előkerült feliratos kő jelentőségét Zakariás G. Sándor ismerte fel, aki megállapította, hogy az egy, már régebben ismert, még a múlt században Pest város területéről előkerült reneszánsz felirattöredék kezdősorait tartalmazza.

Az V. ker. Szerb utcai templom restaurálásával kapcsolatban a Budapesti Műemlék Felügyelőség módot nyújtott arra, hogy az épületben és annak környékén kutatómunkát végezzünk. A kutatást azért tartottuk célszerűnek, mert a templom alaprajzában sok középkori, főként XV. századi templomainkra jellemző vonás fedezhető fel. A vakolat leverése után, amit a szentély belsejében és a templom D-i oldalán végeztünk, megállapíthattuk, hogy a falak minősége megfelel a templom barokk építési idejének. (Nagyméretű barokk téglá, ill. ezzel kevert homokkőfalak.) A középkori jelleg tehát csupán a görögkeleti egyházi építkezés következetesen konzervatív voltának köszönhető. A templom felmenő falai, a nyolcszög három oldalát követő szentély és a támpilléres hajó a XVII—XVIII. század alkotásai. A kutatás során megállapíthattuk, hogy a szentély belső falán eredetileg három félköríves fülke volt; ezeket még a XVIII. század folyamán falazták be. Az építkezés alatt a szentély három félköríves ablakának belső oldalán, mindegyik ívindítás mellett, nyilván építési áldozatként két-két zöldmázás XVIII. századi edényt is befa-laztak.

A felmenő falak átvizsgálása után ásatásra került sor (25. kép). A templom szentélyének D-i és K-i oldala mellett húztunk kutatóárkot. A templomudvaron folyó munkát nagymértékben akadályozták a szorosan a templom köré ásott újkori téglafalú sírok. A templom falának alapozása 3,20 m mélységig terjed. Az alapozás nem homogén. A szentély építményének nagy méretű barokk téglalából álló fala a járdaszint alatt 87—105 cm mélységig ér le. A téglafaltól világosan elválnak az alapozás 3,20 m-ig lenyúló szakasza. Ez kőből álló öntött falazat, helyenként nem megállapítható méretű téglatörmelékkel keverve. A fennálló templomszentély és alapozása tehát anyagban

25. kép. A Szerb utcai templom szentélyének középkori alapfalai. Alap- és metszetrajz

eltér egymástól, az előbbi nyilvánvalóan később épült rá az utóbbira. A különbség azonban más vonatkozásban is megnyilvánul. A barokk szentélyfal nagy vonalakban a korábbi alapozást követi, de részleteiben helyenként olyan mértékben tér el attól, hogy pl. a nyolcszög három oldalával záródó apszis DK-i sarkának nincsen alapozása, mert az öntött fal alapozása alatta negyedkörívben elfordul. Az alapozás és a felmenő fal körvonalának különbségét még fokozza, hogy míg a szentélyfalak egyenes, szabályos, vonalat követnek, az alapozás két helyen, a D-i és K-i oldalon is pillérszerűen előreugrik, a D-i szentélyfal alatt pedig ÉK—DNy-i irányban továbbhúzdódik és derékszögű csonkban végződik.

Kétségtelenül megállapítható, hogy a Szerb utcai barokk templom alapozása a XVIII. századi, fennálló szentélyfalakkal nem egy időben épült, és nem annak alapozásául szolgált. Az alapozás körvonala szokatlan jellegű épületre utal: a feltárt rész két kiugró pillérszerű szakasz között, negyedköríves áthidalás. A falvastagság nem volt megállapítható, mivel a templom-szentély belsejében feltárást nem végezhattünk.

A kiásott alapozás datálására vonatkozólag a környező föld rétegviszonyai és a felszínre került leletek adnak némi felvilágosítást. A rétegviszonyokat a már említett újkori sírok nagymértékben megzavarták, áttekinthető keresztmetszetet csupán a templom K-i fala melletti kutatóárokban elemezhattünk ki. A barokk járda a mai szinttől 90—100 cm mélységben került elő. Ez alatt, 153 cm mélységben újabb habarcsos nivó jelentkezett, amely az alatta talált cserépleletek alapján a XVI—XVII. századra tehető. Ez alatt 42 cm-re (190 cm-es abszolút mélységben) égési szint mutatkozott, alatta és felette XV—XVI. századi cserépanyaggal. Az égési szint tehát a XV. század végére és a XVI. század elejére datálható. Döntő körülmény, hogy ez a legalsó szint nemcsak a kutatóárok falain, hanem a templom falán is biztosan észlelhető volt. E jelenség azt bizonyítja, hogy a barokk templom alapjául szolgáló öntött falazat legkésőbb a XV—XVI. század fordulóján már fennállt.

Perdöntő következtetéseket csak a terület teljes horizontális és vertikális feltárása után vonhatnánk le. Ilyen feltárás azonban a Szerb utcai templom esetében nem valószínű meg. Az eddigi kutatás eredményeképpen az mindenestre megállapítható, hogy a mai templom helyén már a középkorban kőépület állt.

F. Tóth Rózsa

TÖRÖKKOR

Az I. ker. *Úri utca 40. sz.* ház udvarában július 20-tól október végéig megszakításokkal folyó kutatások alkalmával több helyen megtaláltuk a törökkori macskafejes udvarburkolatot. A sziklába vágott középkori kút kávéjának kis méretű téglával felfalazott magasztása és a kút nyílását szegélyező kőkeret ugyancsak török eredetű (26. kép).

Az I. ker. *Úri utca 41. sz.* romépület Dárda utcai földszinti homlokzatán október 7-től 15-ig végzett kutatás alkalmával a barokk falköpeny alól török kapu kőkeretének és ívének részlete került napvilágra. (Lásd Lócsy E. jelentését ugyanebben a kötetben.) A barokk elfalazásból kibontott szegmentíves záródású, kőkeretes kapunyílás eredeti szintje a jelenlegi utcanívó alá húzdódik (27. kép). A kőkereten jól megfigyelhető a felületnek fogasvésővel történt jellegzetes török megmunkálása. A kávakövek és a kerékvetők mészkőből, az ív darabjai pedig gondosan megmunkált homokkőből faragottak. A kerékvető kiképzése sajátos formát mutat, kapunyílás felé néző oldala negyedkörrel kapcsolódik a kávakőhöz.

Az ív darabjait a hézagoknál lesimított tiszta mészhabarcs köti össze. Az íven is látható mészhabarcs-vakolat maradványok arra engednek következtetni, hogy az ív eredetileg vakolt és meszelt, vagy esetleg színezett volt. Az ív fölött, ezzel párhuzamosan, de mintegy 2 cm-rel előugorva, tégláiv húzdódik. A tégláiv homokkőből alakított vállai külső síkjukkal a kapu kávaköveinek külső széleit követik. A kis méretű keskeny téglákból falazott ív fölött, azzal egy síkban, megtaláltuk az előzőhöz hasonló téglákból rakott falszakasznak kisebb maradványát. Az ív tégláin sok helyen fogasvéső nyomai láthatók. A fal téglaközeit majdnem a téglavastagságával azonos

26. kép. Törökkori kút az Űri utca 40. sz. házban

mészhabarcs tölti ki. A törökkori kapunyílás fölött levő ugyancsak török falszakaszra épül rá a barokk-kori emelet szélesebb falazata.

A kapu belső bélletét mindkét oldalon durva agyagos tapasztás fedte. A tapasztás eredetileg fehérre lehetett meszelve, a későbbi tüztől kapott szürkés színt. A keretkövek belső oldalán az esetleges ajtólapok felerősítésére szolgáló sarokvasaknak nem találtuk nyomait. A török bejárati nyílás kőkerete mellett húzódó keleti falszakasz kis részben ugyancsak török eredetű.

Az előkerült kapu a budai török polgári építészetnek egyetlen ilyen emléke.

Az *I. ker. Tárnok utca 11. sz.* elpusztult épület romjaiból december 3-án török sírkő turbánját emeltük ki. A sírkő-töredék falazókőként valószínűleg a visszafoglalás után történt újjáépítéskor került felhasználásra.

Az *I. ker. Hess András tér 2. sz.* elpusztult épület január 12. és március 25. között végzett bontásakor számárhátíves záródású török sírkő-töredéket és néhány más, ugyancsak török megmunkálást mutató tagozott követ gyűjtöttünk.

Az *I. ker. Ostrom utca 1. sz.* ház telkén október 14. és december 14. között végzett kutató-ásatás alkalmával néhány török és törökkori kerámia-, főként talpastál-töredéket találtunk.

Az *I. ker. Fehérvári rondella (Kászim pasa bástyája)* előtti tereprendezés alkalmával szeptember 11. és 15. között a rondellának É-i ívrészlete került felszínre. E falszakaszon több helyen megtaláltuk az egykori fagerenda rács maradványait, illetőleg a gerendák elpusztulásából keletkező csatornákat.

A rondella körüli feltöltésből néhány tipikus török edénytöredéket is kiemeltünk.

Az *I. ker. Savanyúleves bástyánál* szeptember 23. és november 11. között végeztünk leletmentő ásatást. Eddig a bástya déli és északi kazamatáját tártuk fel. A déli kazamata eredetileg kétszintes volt, szintjein két-két délre néző, ma már részben romos puskalőréssel. A többi három oldalfalának mindegyikében lövedékek és egyéb felszerelések elhelyezésére szolgáló egy-egy egyenes záródású falifülkét találtunk. Téglából készült földeme boltozott, poroszsüveghez hasonló megoldással.

A helyiség északi falának keleti végében levő félköríves záródású feljárati nyílás dongaboltozatos feljáró folyosóban folytatódik. A folyosó padlószintje enyhén emelkedő, emelkedését a boltozat is követi. A kazamata teljes belső kiképzésében megőrizte törökkori alakját. Csak részben volt épülettörmelékkel és földdel feltöltve. A betöltésből néhány török edénytöredék, pipa és ágyugolyó került elő.

Feltártuk az északi kazamatát is. Ebben azonban már csak az elpusztult eredeti török boltozat vállrészét találtuk meg. Lőrési is hiányoztak, mindössze egyikük maradt fenn, ajtóvá

alakítva. Boltozata részben javított, részben teljesen új. Az északi kazamatát sem töltötték be teljesen. A betöltésből sok ágyúgolyó és láncosakna töredéke került elő. A rondella felső szintjén nyitott kutatógödör betöltéséből csak kevés törökkori és török kerámiát gyűjthettünk.

Az I. ker. vári bástyafal Veli bej és az Esztergomi rondella közötti szakaszon, a sétány területén május és június folyamán ásott kutatógödrökből néhány török kerámia, főleg kályhaszem került felszínre. A 10. sz. kutatóaknában egy természetes márgába vágott alagút nyílását találtuk. Az alagút egyik ága a várfalra merőlegesen a Hadtörténeti Múzeum homlokzatának fut. Ebből az ágból, mintegy közepe táján, É-nak futó járat ágazik ki. Az alagút nem járható teljes hosszában, mert mindkét ága részben beomlott.

Az alagút oldalfalain világító eszközök elhelyezésére szolgáló fülkék láthatók. Valószínű, hogy a föld alatti járat a török uralom idején készülhetett. A járatokból néhány törökkori edény-töredék és egy vascsákány került elő.

Az I. ker. Halászbástya és Iskolalépcső között, a Julianus-szobor alatti szakaszon, a domonkosok templomának szentélyétől É-ra december 11-től végzett folyamatos munka során nagyobb középkori épület maradványait tártuk fel. Az épület K—Ny-i zárófalának Ny-i végében falba vágott törökkori szemétdögrot találtunk. A betöltésből igen sok török talpastalat, korsót és pipát emeltünk ki. Az apró leletek között több vastárgy és néhány ónozott vörösréz edény is volt.

Az I. ker. Királylépcső táján, a Lánchíd budai hídfőjéhez vezető út mentén, az egykori Vízi kapu (Ferenc József kapu) és a Polipölő szobra közötti szakaszon a törökök által épített védmű feltárása céljából 1959. november 9-től 1960. január 13-ig végeztünk kutatásokat.

A Vízi kapu alatt, az egykori Csónak utca 1—3. sz. elpusztult lakóépületek helyén több kutatóárokban megtaláltuk az ún. Aranybástya falának maradványait. A sokszög alaprajzú török oldalazó bástya fala szépen faragott kváderekből készült. A bástyafal koronája, majdnem a jelenlegi felszínig, jó állapotban maradt fenn. K-i felének azonban csak alapfalai vannak meg, mivel részben e falak anyagából készült a ma is meglévő támfal.

A kutatás során megtaláltuk az Aranybástya D-i zárófalának egy szakaszát, valamint a jelenlegi lejárattal mellett húzódó sziklára alapozott, török eredetű védőfal több részletét is. Az eddigiek alapján úgy látszik, hogy e védőfal a Magas utcába vezető lépcsőig teljes összefüggésében megmaradt. Az újabban épült, de elpusztult támfal is ezt a vonalat követi. Az Aranybástya folytatásában Ny felé húzódó kisebb falszakasz maradványára is rátaláltunk.

Az Aranybástya belsejében húzott kutatóárokban igen kevés török leletanyag mutatkozott. Annál több került azonban elő a bástya előtti kutatóárokban, ahol sikerült megtalálnunk az 1686. évi ostromot jelző szintet is. Itt igen sok volt a török kerámia, ágyúgolyótöredék, emberi és állati csontmaradvány.

A Magas utcához vezető lépcsőlejáró és a Polipölő szobraig terjedő szakaszon a védőfal nagy része az itt állott ún. Ezüsbástyával együtt megsemmisült. Megtaláltuk azonban a török védőfalnak sziklára épült alapjait, és helyenként a felmenő fal részleteit is a Polipölő szobra fölötti szakaszon. A fal e második

27. kép. Török kapu az Űri utca 41. sz. ház Dárda utcai oldalán

szakaszán húzott kutatóárkok leletszegényeknek bizonyultak, mindössze néhány török és perzsa kerámiatöredék került elő belőlük.

A kutatás eddigi eredményeként mindenestre sikerült a Duna-parton állott török vízműhöz vezető út biztosítására épült bástya- és védőrendszer topográfiai helyzetét jelentős részben tisztázni.

Gerő Győző

I. ker. Kapisztrán téri Mária Magdolna-templom. Lásd Bertalan Vilmosné jelentését a középkori fejezetben.

ÚJKOR (XVIII—XIX. SZÁZAD)

Az *I. ker. Hess András tér 2. sz.* rombadólt iskolaépület még fennálló Ny-i és É-i szárnyának földszinti falait január 12-től március 25-ig az utca szintjéig lebontották. Az itt állott és az 1686. évi visszafoglalás alkalmával elpusztult domonkos kolostor helyén már 1696 előtt épületet emelnek katonai élelmiszerraktár és pékműhely céljaira. Ezt az épületet alakították át 1784-ben iskolává, és az is maradt 1944—45-ben bekövetkezett pusztulásáig. 1846-ban az épület belső terében Kinnach Lajos nagyarányú átépítést végzett.

A még meglevő épületmaradványokból a bontás alkalmával megállapítható volt, hogy az 1696 előtti raktár építések a középkori falrészleteket nem használták fel. Az elpusztult épület kosáríves kapujának zárókövétől balra M, jobbra ZS bevéselt monogramot figyelhettünk meg. A falak egy része C I jelzésű barokk téglákból épült, más része zúzott kőből és másodlagosan felhasználott tagozott kövekből volt falazva.

Az *I. ker. Savanyúleves bástya* É-i kazamatájában szeptember 23-tól november 11-ig végzett kutatóásatás alkalmával több XVIII. századi átépített részletet találtunk. A kazamatát valószínűleg még a XVIII. század elején boltozták újonnan, amikor a felszínre vezető feljárat felé eső szakaszt az egykori török boltozathoz viszonyítva mintegy 2 m-rel felmagasították. A feljáró ajtónyílását, valamint az egyik É-ra néző ajtóvá átalakított lórést egyenes záródású kőhasábokból készült kerettel szegélyezték. A kazamatát megosztó fal már jóval későbbi, valószínűleg a XIX. század elején épülhetett. A falból egy reneszánsz kori oromdíszet bontottunk ki.

Az *I. ker. vári bástyafal Veli bej és az Esztergomi rondella közötti szakaszánál* a bástyafal alapozásának megvizsgálása céljából a Tóth Árpád sétányon május és június hónapokban nyitott kutatógödörökből aránylag kevés XVIII—XIX. századi kerámia került elő. A kutatógödörökben több helyen megtaláltuk a mai bástyafal természetes sziklán nyugvó XVIII. századi alapozását.

Az *I. ker. Murád pasa bástyánál* november 5 és 20. között megszakításokkal végzett részleges feltárás alkalmával megtaláltuk a barokk korban épült kazamatalejárót és az abból nyíló három lórést. A kazamata előterének fala ugyancsak barokk eredetű, a lejárát és az előtér boltozata azonban már a XIX. század második felében épült.

Az *I. ker. Ostrom utca 1. sz.* épületnek a Babits sétány és a Hunfalvy utca között fekvő kertjében október 14-től december 14-ig végeztünk kutatásokat. Ez alkalommal a kutatóárkokban megtaláltuk a Babits sétányt lezáró bástyafal egy szakaszának XVIII. századi alapozását és a hozzá tartozó szintet. A kert végében húzódó bástyafalnál — ahol a középkorban az Erdélyi bástya állott — sikerült megállapítani, hogy a bástyafalnak e szakasza ugyancsak a XVIII. században épült, szépen faragott homokkőkváderekből.

Az *I. ker. Attila körút 18. sz.* elpusztult ház helyén építendő lakóház július hónapban végzett alapozási munkálatai során két XVIII. századi kút maradványa került felszínre. Mindkettőt gondosan megmunkált homokkőkváderekből falazták. Az egyikben, amelynek kváderfala részben a mai járdaszint magasságáig megvolt, vörösfenyőből készült csövet találtunk in situ. A kutak betöltési anyaga XIX. század végi, XX. század eleji.

Gerő Győző

Az *I. ker. Attila utca 25. sz.* telken az utca felőli ötödik cementpillér alapozásánál május 20-án márgarétegebe bevágott kútra vagy vízgyűjtőre bukkantak. Elszűkülő szája kváderkövel

volt kirakva. Átmérője a száznál 90, a legnagyobb szélességnél 220 cm. A kút betöltési anyagából csak kevés cserépanyag került elő. A leletmentő kiszállás előtt megsemmisített cserepek a munkások leírása alapján XVIII—XIX. századiak lehetnek.

A feltárt területen középkori réteget vagy szintet nem találtunk. A ház alapozási gödrének K-i és D-i metszetében a természetes sárga és vöröses márgaréteg felett újkori téglafal és salakréteg húzódik. A salakréteghez 90 cm széles homokkőkváderekből rakott É—D-i irányú XIX. századi fal csatlakozik. A fal részben ráépült a kútra, ami arra mutat, hogy a kút a falnál korábbi. Pontosabb kormeghatározást réteg- és leletanyag nélkül nem adhattunk.

Bertalan Vilmosné

Az I. ker. Pálya utca 2. sz. telken végzett építkezés alkalmával szeptember folyamán homokkőkváderekkel kifalazott újkori kút került felszínre az épület nyugati szárnyában. A kitermelt betöltésben leletanyag nem volt.

Gerő Győző

A II. ker. Lajos utca 12, 16, 18 és 26. sz. házak udvarán a Szentjakabfalvával azonosítható középkori település formájának és kiterjedésének meghatározására április 8-tól 24-ig kutatóátást végeztünk. A kutatás folyamán 2,60, ill. 2 m mélység körül meghatározhattuk a római és a középkori szintet. A keresett középkori épületnyomokat azonban nem találtuk. Újkori kőfalak kerültek elő a 12, 16. és 26. sz. házak udvarán, a Lajos utca 26-ban pedig a Bécsi úttal párhuzamosan fekvő, szintén újkori temető részletét tártuk fel. A sírokban melléklet nem volt, a 105—180 cm mélység között egymás felett fekvő csontvázakat K-i, illetve Ny-i irányba helyezték el. A temető korát, mivel a sírmező a XIX. század második felében épült Sajka utcai épületszárny alá húzódik, a XVII. század végére és a XVIII. század elejére tehetjük. Ezt a feltevést a Zaiger 1702-ből származó adatai is megerősítik. A Zaiger a mai Sajka utca környékén Kirchgasset jelöl. A feltárt sírokat a kápolna vagy a templom körül létesült temető egy részének tekinthetjük. Ez a templom azonban nem téveszthető össze a mai Újlaki templom helyén 1706-ban épült korábbi templommal.

Bertalan Vilmosné

A III. ker. Frankel L. utca 64—66. sz. telken augusztus 5-én végzett leletmentő kiszállás alkalmával megállapítottuk, hogy a lakóház teraszszerűen kiképzett udvara alatt barokk eredetű pince húzódik, amely a korábban itt állott épülethez tartozott. A pincék téglával falazottak és részben épülettörmelékkel betöltöttek. Jelenlegi bejáratuk egy kör alaprajzú helyiségből nyílik. Ennek fala zúzott kőből épült, amelyen téglából kupolaszerűen falazott boltozat nyugszik, közepén kör alakú nyílással. Az építmény eredeti rendeltetésének megfelelően kút lehetett, amelyet később részben betömtek, és újabban lejártnak használnak.

Az V. ker. Engels tér 15. sz. ház második udvarán, április hónapban végzett csatornázás alkalmával, DK-i sarkában a járda alatt XVIII—XIX. századi, 2 m átmérőjű kutat találtak. Fala kváderkövekből épült, amelyen kupolaszerű téglaboltozat nyugszik, közepén kör alakú nyílással. A kút majdnem teljes mélységében legújabbkori épülettörmelékkel volt feltöltve. Századunk elején még használták.

Gerő Győző

Az V. ker. Dimitrov tér 2. sz. ház előtt a benzinkútalapozási munkák folyamán november 25-én 3,40 m mélységben két, egymással párhuzamos, K—Ny-i irányú falat találtak. A leletmentés során megfigyelhettük, hogy a D-i, öntött kőfalazat 80 cm, az É-i, nagyméretű barokk téglából épült 100 cm széles. Az É-i falra téglaboltozók támaszkodtak. Feltehetőleg az e helyen állt XVIII. századi sóraktár pincefalai kerültek elő.

F. Tóth Rózsa

V. ker. Szerb utcai templom. Lásd F. Tóth Rózsa jelentését a középkori fejezetben.

NOTBERGUNGEN UND PLANGRABUNGEN DES HISTORISCHEN MUSEUMS VON BUDAPEST IM JAHRE 1959

Die Ausgrabungsarbeiten des Jahres 1959 waren zum größten Teil Rettungsgrabungen. Ihre bedeutendsten Ergebnisse sind folgende:

URZEIT

III. Bezirk. Am Kossuth-Erholungsstrand in Békásmegyer 4 Gefäße eines frühbronzezeitlichen Urnengrabes aus der Zeit der Glockenbecherkultur; im Bereich des Óbudaer Gaswerkes als Einzelfund ein Glockenbecher;

X. Bezirk. Auf dem Grund der Kőbányai-Straße 41/c eine wahrscheinlich neolithische Steinaxt von Százhalombatta;

XI. Bezirk. Aus den Kanalisationsgräben der Schönherz Zoltán-Straße Grubenschnitte einer bronzezeitlichen Siedlung mit Vatyaer Keramik; aus denen des in der Fehérvári Straße 28 gelegenen Hauses mehrere Vorrats- und Wohngruben, die zum vorhererwähnten Siedlungsteil gehören, ebenfalls mit Vatyaer Keramik; im Gebiet des durch die westlichen Canabae des römischen Militärlagers von Albertfalva gezogenen Kanalisationsgrabens der westliche Rand der zur Péceler Kultur gehörenden Siedlung;

XV. Bezirk. Entlang der Mogyoród-Straße vier Brandgräber des zur Zeit der LTC noch gebrauchten skythenzeitlichen Friedhofes;

XX. Bezirk. Scherben mit LTD-Charakter aus einem späteisenzeitlichen Siedlungsteil in der Versuchswirtschaft der Hochschule für Garten- und Weinbau;

XXI. Bezirk. Acht Gräber eines frühbronzezeitlichen Urnengräberfeldes auf der Csepeler Betriebsstätte des Budapester Zementwaren- und Steinindustriunternehmens; auf einem Teil des Donaufufers eine weitausgedehnte urzeitliche Siedlung; auf dem Baugrund Hajós-Straße 37 Profile von frühbronzezeitlichen bienenkorbähnlichen Gruben. (Bergungsgrabungen von G. Alföldy, B. C. Elischer, L. Nagy, T. Nagy, R. T. Schreiber und I. Wellner.)

RÖMERZEIT

III. Bezirk. Auf dem Grundstück der Häuser in der Polgárstraße 8—10 Mauerreste, Fußboden-, Niveau- und Straßenteile mit Keramik aus der frühen Kaiserzeit; auf dem Grund Flórián-Platz 3 zum großen Bad der Militärsiedlung gehörende Mauern; auf der Versuchswohnsiedlung der Bécsi-Straße Mauerreste, Terrazzoböden, vorwiegend Ziegelgräber aus dem 4. Jahrhundert, mit Zwiebelkopffibel, kugelförmig gebauchtem Glasgefäß, glasiertem Krug und mit Kreuz verzierten Ringbeigaben; in der

Szölő-Straße ein zur Doppelbestattung bestimmtes Ziegelgrab für Erwachsene und ein Kindergrab aus Steinplatten, im Grab der Erwachsenen mit Punktkreisen verzierte Zwiebelkopffibel, Gürtelschnalle, zwei gebauchte Glasgefäße, im Kindergrab ein grünglasierter und ein grauer kleiner Krug; in der Meggyfa-Straße weitere Mosaikfußbodenteile des im vergangenen Jahr freigelegten mit Mosaik verzierten Gebäudes mit Figuren, die aus den bisher bekannten Funden aus Pannonien ganz besonders hervorstechen (von zwei Figuren gestützter Herakles, geflügelter Pluto, schreitender Tiger) und geometrischer Ornamentik, Freskenbruchstücke vor allem mit Pflanzenverzierungen; zwischen den Grundmauern eines weiteren Gebäudes zwei Faustkämpfer darstellender Mosaikfußboden und mehrere Mosaikfußbodenfragmente; in der Bogdáni-Straße, in der Kerék- und Berend-Straße ein Keller mit Resten einer Steinstiege und von Fenstern, Hofteil, Fußböden verschiedener Räume, Verbrennungsstellen (Ustrina), Herd, Bruchstück einer mit Toga bekleideten Männerstatue, ein dem Silvanus Silvestrius geweihter Altar, als bedeutendere Kleinfunde: Münzen aus dem 3. Jahrhundert, Stilus, Fibel, Terra sigillata Drag. 53; beim Aranyhegyi-Bach — am nördlichen Rand der Bürgerstadt — mehrere Mauerteile unbekannter Bestimmung;

XI. Bezirk. Im Gebiete der westlichen Canabae des Lagers von Albertfalva in einem Kanalisationsgraben neuere zur Bestimmung der Ausbreitung der Canabae geeignete Mauerteile, im Gebiete der nördlichen Canabae ein aus der entlang der Donau verlaufenden Limesstraße abzweigender Straßenabschnitt, an dessen beiden Seiten Reste von Werkstätten, Wohngruben, Gruben, Kellern und Brunnen aus dem 1. Jahrhundert;

XV. Bezirk. Der Mogyoród-Straße entlang — als Ergebnis der Plangrabung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften — zwei Hütten der sarmatischen Siedlung. (Unter der Leitung von Frau H. Bertalan, Frau M. K. Kaba, T. Nagy, Frau Gy. K. Parragi und J. Szilágyi die Arbeitsgemeinschaft des Aquincumer Museums, ferner die Bergung der Funde bzw. die planvollen Ausgrabungen von I. Wellner.)

VÖLKERWANDERUNGSZEIT

XV. Bezirk. Rákospalota, am Honfoglalás-telep gestörtes Skelett mit awarenzeitlicher Gefäßbeigabe;

XX. Bezirk. Aus der Sandgrube von Pest-erzébet—Soroksár ein zerstörtes landnahmezeitliches Reitergrab, Pfeilspitze, Knochenplatte zur Bogenspannung und Eisenreste eines Pferdegeschirrs bzw. Köcherbeschlages. (Bergungsgrabungen von G. Alföldy und R. T. Schreiber.)

MITTELALTER

I. Bezirk. In der Toreinfahrt des Hauses Üri-Straße 8 Reste eines Sitznischenpaares; in der Toreinfahrt des Hauses Üri-Straße 32 gotische Eingangsöffnungen, Treppengang, Kellerfenster; unter den Hofarkaden des Hauses Üri-Straße 40 ein in Felsen gehauener Brunnen, Steinkopfpflaster des Hofes; Steinpflaster der Toreinfahrt und Kellerteile des Hauses Tárnok-Straße 11; aus den Ruinen des Hauses Hess András-Platz 2 viele vor allem gotische Tür- und Fensterrahmensteine in sekundärer Verwendung, Rippen- und Gesimsbruchstücke und ein als mit Inschriften versehener jüdischer Grabstein benutzter Stein eines Türrahmens; beim Abreißen des Hauses Országházgasse 2 außer den in sekundärer Verwendung eingebauten Bruchstücken der letzte östliche Pfeiler der Arkaden und ein Bogenteil des dritten Gliedes, der sich in der nördlichen Wand der Toreinfahrt befindlichen Sitznischenreihe; aus der Bergungsgrabung im Bereich des Festungssystems der Burg: aus dem Raum der Fehérvärer Rondelle in großer Menge keramische Bruchstücke und Abfall aus der Knochnetzereiwerkstätte, wahrscheinlich aus dem ehemaligen Königspalast als ihrem ursprünglichen Fundort; gotische Grabsteinfragmente aus der eingestürzten Mauer der südlichen Kasematte der Savanyúleves-Bastei, Rosette aus der Renaissancezeit; ein Teil der mittelalterlichen Basteimauer aus dem Suchgraben zwischen der Veli Bey- und der Esztergomer Rondelle; Gefäße und Scherben aus dem 14.—15. Jahrhundert aus dem neben dem seitwärts von der jetzigen Babits Mihály-Promenade liegenden mittelalterlichen Basteimauerteil gezogenen Suchgraben; neben der Erdélyer-Bastei, aus den untersten Schichten auch Bruchstücke aus dem 13. Jahrhundert; auf der Strecke zwischen der Fischerbastei und der Iskola-Stiege wahrscheinlich die Mauerreste und Fußböden eines mit dem Kloster der Dominikaner in Zusammenhang stehenden bisher unbekanntes Gebäudes; in der nördlichen Kapelle der Maria-Magdalena-Kirche auf dem Kapisztrán-Platz unter dem Barocktonnengewölbe der Anfangsteil eines der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts zuweisbaren netzförmigen Sterngewölbes mit Birnenstab, auf zwei Bauperioden verweisende neuere Mauer- und Niveaureste; aus dem Raum der Öntóházgasse, wahrscheinlich aus dem Burgmauer als von einer sekundären

Verwendungsstelle, ein Knospenkapitell aus dem 13. Jahrhundert;

V. Bezirk. Verschiedene Teile der Stadtmauer von Pest auf den Hausgründen Museum-Ring 23—25, Bécsi-Straße 4 und Apáczai Cseri János-Straße 2; auf dem Eckgrund Egetem-Straße 14 und Ferenczi István-Straße 2—6 als Kanaldeckplatte ein wahrscheinlich aus der Zeit des Matthias Hunyadi stammendes mit Inschrift versehenes Fragment aus rotem Marmor und abschließend unter der Barockkirche in der Szerb-Straße, ein als Grundmauer der Kirche benutzter mittelalterlicher Mauerrest von unbekannter Bestimmung. (Bergungsgrabungen von Frau H. Bertalan, Gy. Geró und Frau R. F. Tóth.)

TÜRKENZEIT

I. Bezirk. Steinkopfpflaster im Hofe des Hauses Üri-Straße 40. Erhöhung und Umrahmung des Brunnens; in der südlichen Fassade des Ruinengebäudes Üri-Straße 41 die Steinumfassung eines türkischen Tores, das einzige Denkmal solcher Art der türkischen bürgerlichen Baukunst in Buda; aus den Ruinen des Gebäudes Tárnok-Straße 11 Grabstein mit Turban in sekundärer Verwendung; aus dem Abriß des Gebäudes Hess András-Platz 2 ein Grabsteinfragment mit einem Eselsrückenbogen abgeschlossen, mehrfache türkenzeitliche Behauung aufweisende profilierte Steine; vom Grundstück des Hauses Ostrom-Straße 1 mehrere keramische Bruchstücke, vor allem Fußschalen; aus der Geländeregelung vor der Fehérvärer Rondelle (Bastei des Pascha Kasim) die nördliche Bogenpartie der Rondelle, die Überreste des einstigen Balkengitters und einige typische Scherben; die zweischichtige südliche Kasematte der Savanyúleves-Bastei mit Schießscharten für Büchsen, Wandnischen mit einem Preußenmütze ähnlichen Gewölbe und einem Aufgang mit Tonnengewölbe; mit dem ursprünglichen Bogenteil des Gewölbes der stark beschädigten nördlichen Kasematte; aus den Suchgräben zwischen dem Abschnitt der Veli Bey- und der Esztergomer Rondelle ein der Burgmauer und dem heutigen Kriegsmuseum zu führender, sich entzweitellender Tunnel, an den Wänden mit Nischen für Beleuchtungsgeräte, mit Scherben und Eisenbruchstücken; eine Mistgrube im westlichen Ende der in Ost-West-Richtung verlaufenden Umfassungsmauer der zwischen der Fischerbastei und der Iskola-Stiege erschlossenen mittelalterlichen Gebäudes mit sehr vielen Fußschalen, Krügen, Pfeiffen, Eisengegenständen und mehreren verzinnnten Kupfergefäßen; bei der Königsstiege des zum Budaer Brückenkopf der Kettenbrücke führenden Weges entlang die Reste der sog. Goldenen Bastei, aus dem Suchgraben vor der Bastei zahlreiche keramische Überreste, Kanonenkugelstücke,

menschliche und tierische Knochen; im Abschnitt zwischen dem zur Magas-Straße führenden Treppenaufgang und der Statue des Polypentöters einzelne Teile der Grundmauer und des senkrecht stehenden Mauerwerkes des auf Felsen erbauten und die Fortsetzung der sog. Silbernen Bastei bildenden Schutzmauer, mit einigen türkischen und persischen keramischen Bruchstücken. (Bergungsgrabungen des Gy. Geró.)

NEUZEIT (18.—19. JAHRHUNDERT)

I. Bezirk. Auf dem Baugrund des Hess András-Platz 2 an Stelle des einstigen Dominikanerklosters Mauerreste, die die Baugeschichte des vor 1696 errichteten militärischen Proviantmagazins und der Bäckerei bestimmen; ein Teilstück der im 18. Jahrhundert umgebauten nördlichen Kasematte der Savanyúleves-Bastei; die Basis der heutigen Basteimauer aus dem 18. Jahrhundert in den Suchgräben der Strecke zwischen der Veli Bey- und der Esztergomer Rondelle; bei der Pascha Murad-Bastei der Abstieg der in der Barockzeit erbauten Kasematte, am Abstieg angebrachte drei Schießscharten, das aus dem 19. Jahrhundert stammende Gewölbe des Vor-

raumes und des Abstieges; im Garten des Hauses Ostrom-Straße 1 die aus dem 18. Jahrhundert stammende Basis des einen Abschnittes, die die Babits-Promenade abschließenden Basteimauer mit dem dazugehörigen Niveau, ferner an der Stelle der mittelalterlichen Erdélyer Bastei die im 18. Jahrhundert aus Sandsteinquadern erbaute Mauerpartie; Brunnenreste aus dem 18. und 19. Jahrhundert auf den Grundstücken Attila Ring 18, in der Attila-Straße 25 und Pálya-Straße 2;

II. Bezirk. In den Höfen der Häuser Lajos-Straße 12, 16, 18 und 26 — in den in Zusammenhang mit der Erforschung der mittelalterlichen Siedlung von Szentjakabfalva errichteten Gräben — nezeitliche Mauern und Gräber des Friedhofes aus dem Ende des 17. Jahrhunderts und dem Anfang des 18. Jahrhunderts;

im III. Bezirk, im Hof der Frankel Leó-Straße 64—66 und

im V. Bezirk in dem des Hauses Engels-Platz 15 gleichfalls Brunnenreste aus dem 18. und 19. Jahrhundert und schließlich vor dem Haus Dimitrow-Platz 2 die Kellermauern des einstigen aus dem 18. Jahrhundert stammenden Salzmagazins. (Rettungsgrabungen von Frau H. Bertalan, Gy. Geró und Frau R. T. Tóth.)